3568
II
3268 399 7219-5
5

A. SAABERK

MURDESÔNAD PÔHJA-EESTIST

TEGELIKUKS TARVITUSEKS KIRJAKEELES

NOOR-EESTI KIRJASTUS

7289-5

MURDESÔNAD PÔHJA-EESTIST

KIRJAKEELES TEGELIKUKS TARVITUSEKS

VALINUD JA ESITANUD

A. SAABERK-SAARESTE

Jõgeva Riikliku
Sordiaretus jaama
Raamatukogu
Nr. 3568 XIX-30

NOOR-EESTI KIRJASTUS, TARTUS 1921

LIBRARY
JUL 24 1995
UNIVERSITY OF TORONTO

PH
627
S334
1921

H. Laakmanni trükk, Tartus.

Eelmärkuseks

Päev päevalt meil mîtmekesisemaks, tihedamaks ja laiematesse valdkondadesse nihkuv elu ja tegevus seab Eesti kirjakeelele uusi, ikka suuremaid nôudeid. Üksikud tööstuseharud, tehnika, kaubandus, teadused, kirjandus, kunstid, sport jne. tunnevad kibedat puudust uute môistete ning asjade täpipealsete, eestikeelsete nimetuste nôutamisel. Nimetatud asjaolu ongi põhjustandnud käesolevale katsele: elavast rahvakeelest pakkuda aineid, kust võimalik oleks kohaseid, tarbele vastavaid oskussõnu valida.

Olgu tähendatud, et neid sõnu ei tule kuidagi ära vahetada meil juba maotuks muutuvate „uute" sõnadega. Neid siin ei ole mitte Viedamanni sõnastikust põimitud, ilma et sõnade tarvitusviis ja tähendus esitajale enesele elavas keeles tuntud oleks. Ka Soomest ei ole nad laenatud ega iseenda sepitsetud. Selle vastu: kõik esile toodud sõnad on elavast kõnekeelest kuuldud ja valitud, suuremalt osalt pärit n. n. Põhja-Eesti keelealalt, s. o. Virust, Harjust, Järva- ja Läänemaalt, saartelt, Pärnu-, Viljandi- ja Tartumaa põhjapoolsetest osadest. Valik on tehtud murdeainete põhjal, mis kogutud uurimisrännakutel viie aasta jooksul (1916—1920), peaasjalikult suveti. Mõnede sõnade kohta täiendavaid teateid saadud on ka kirjalikult, üleskutsete varal.

Sõnade esinemise paika on püütud igakord nimetada. Teadagi ei ole võimalik siiski igakord vastutada, et sõna määratud piiridest ka väljaspool ei esine.

Sõnade tähendust on katsutud võimalikult rohkete rahvakeelsete (kirjakeelde transkribeeritud) lausenäidete varal

valgustada ja selgitada. Selleks otstarbeks, samati sõnade kirjakeelse traditsiooni rõhutamiseks, on ka tsitaadid kirjandusest abiks võetud. Tsiteeritud on peaasjalikult neid kirjanikka, kes murdesõnu spontaanselt tarvitavad.

Käesolev valik on teadagi õige piiratud. Selles esinevad praegusel silmapilgul ainult kõige hädatarvilisemad sõnad, mis eriti oskussõnade soetamisel kohased oleksid.

Et tarviliku sõna leidu hõlbustada, on valiku lõppu paigutatud index-juhataja.

Siin ilmuvate murdeainete kogumine on seega võimaldatud, et Eesti Kirjanduse Selts (a. 1916, 1917, 1918 ja 1920), osalt ka Haridusministeerium (a. 1919) on ettevõetud uurimistööd aineliselt (stipendiumide näol) toetanud, mida siinkohal tänutundel nimetan.

A. S.

Tartus, 4. IV. 21.

A

Aduma 'mõistma, aru saama'. Tuntud Edela-Saaremaal (Ansekülas).

Aeglema 'aega viitma, viivitama': „hakka sööma, mis sa siin aegled!", „armastab töö juures aegleda". Lääne- ja Pärnumaa (vististi ka Saaremaa) sõna. Korra kirjanduseski esinenud: „tundsin tuska, et liig kaua selles sentimentaalses rauguses olin aeglenud" (Ridala, „Süütu" tõlge, 25).

Ahendama 'kitsendama, kitsamaks tegema', näit üteluses: „sukka ahendama", sukka kahandama. Tarvit. Loode-Eestis (Hageris, Mihklis).

Alu-vanemad 'vanaisa ja vanaema', 'Großeltern', '*grands-parents*' (sõnast „alg").

Ankima 1. 'midagi üleliigselt ehk liig rohkelt endale ahnelt kätte kiskuma, nõutama, ahnitsema': „see talumees ankis enesele kaks kohta kätte", „angib omale põldu rohkem kui tarvis". — 2. 'midagi ära tegema, millegagi valmis saama, korda (joonele) saama': „ei ta jõua seda tööd ära ankida." Tuntud üle terve põhjapoolse Eesti (saartel nähtavasti aga mitte). Kirjakeeles tarvitamiseks iseäranis vajaline on teine (2) tähendus. Mõlemas tähenduses on sõna kirjanduses juba tarvitatud: „Veske teadusehimu oli suur ja ta tikkus ainete

hankimisega liiga laiale minema“ (A. Jürgenstein, Eesti Kirjandus, a. 1915, 137). „Üks jõuab kõik ära ankida, aga teine...“ (A. Hansen, Vanad ja noored, 10).

Askeldama ’(kiirelt) talitama, toimetama, segima, rügama, sekeldama‘: „sealt pererahval on askeldamist küll“. Põhja-Läänemaa (L. Nigula) sõna. Kirjakeeles seni küll tarvitatud, kuid nähtavasti Soome laenuna: „argipäised askeldused“ (Tuglas, Juh. Liiv, 10), „ema askeldas perele toitu keetes kiiresti eeskoja savisel põrandal“ (Tuglas, Liivakell, 39), „näen väikest Juhanit askeldavat“ (Fel. Ormusson, 51).

Ä

Ämune ’segane, puhtuseta, udune, rähmane‘ (silmadest, aknaruutudest, prilliklaasidest): „silmad ämused“, „küll on aga ämused klaasid!“ Pruugitav õige laialt põhjapoolses Eestis (eriti Harjumaal). Ka kirjanduses esinenud: „... Kui ta silmad viimaks kuivaks, tahenenud pisaratest ämuseks olivad jäänud“... (Tammsaare, Poiss ja liblik, 37).

Ämus ’segane, udune, vidukas‘: „silmad on ämus ja rähmased (hommikul)“, „ilm on ämus ja somus, udus“. Viru- ja Järvamaalt.

Änges ’kinni, umbes, ahas (rinnust kõneledes)‘: „rinnad on änges“, rinnad on ahas. Tuntud Saaremaal ja Muhus. Ka kirjakeeles esinenud: „änges rinnad matsid hinge kinni“ (Mändmets, Meri, 13), „Änges rinnust kostis tal kähisemine ja ägin“ (Mändmets, Küla, 95).

E

Ebel 'alp, lõõp, kerglane': „ebela olekuga naisterahvas." Tarvitusel Virus ja Järvas.

Eblakas 'kerglane, upsakas, albivõitu, lõõpjas, pisut koketeeriv'. Tuntud Viru- ja Järvamaal: „eblakas inimene." Ka kirjanduses esinenud.

Eerdama 'ilmutama, avaldama, teatama (midagi mis inimesel hinges peitub, pakitseb), teisele kaebama': „eerdas teisele oma häda", „ju ta siis ikka oma tahtmist eerdas", „ta eerdas mulle oma saladuse", „salajamaid mõtteid eerdama". Tarvitusel Lääne-Harjumaal, Läänemaal, paiguti Põhja-Pärnumaal. On vanemas kirjakeeles pruugitud kujul õõrdama (õerdama): „Selle juttu peäle läks mees, õerdas sedda kohto ette" (Masingi Näddala Leht, a. 1823, 85). Võiks ehk kirjakeeles tarvitusele võtta juriidilise oskussõnana.

Ehakas 'kerglane, mittetõsine, pire, mõtlemata, kavatsemata, maldamata (vaimliselt); unbesonnen, übereilt, *étourdi, précipité, irréfléchi'*, Sõna kuulukse Virus, Järvas: „ehakas inimene". Leida ka uuemas kirjanduses, nimelt Vildel: „ehakas rõemuhüie" (Prohv. Maltsv., 12), „edvistav ja kudrutav ehakus, mis ta peale tuli, kui ta meesterahvastega lobises" (Lunastus, 66). Vrd. ka Soome e h a k k a.

Ehtima 'võerduma': „piim ehtib lehmal ära" ehk „lehm ehtib piimast ära", lehm ei anna enam piima, kaotab piima, kui korralikult ei lüpseta;

„laps ehtib unest ära“, võerdub unest, kaotab une, kui last une pealt äratatakse, korralikult magada ei lasta. Sõna tarvitusel Saaremaal, Muhus, Lääne-, Harju- ja Järvamaal. Esineb vahel Ridalal ja Oksal: „Äraehtinud vesinägudega... inimesed“ (J. Oks, Noor-Eesti Album, V, 197).

Ehtmed 'selja keskmine osa, piht, labaluude (abude) ja vöö vaheline koht': „ehtmed valutavad“, „ehtmes oli kange valu“. Põhja-Pärnumaal ja Lõuna-Läänemaal veel tuntud. Ansomardil näib sõna esinevat pisut teises tähenduses: ('vöö koht'?) „Vöö ehib ehtmeid, valvab voolmeid“, „Vöö ehtmele iluks, tõstjale tuluks“ (Linda, a. 1903, 681); „Siidilõngadest kokkupõimitud . . . pael . . . hoiab kuube ta omaniku laia ehtme ümber hellalt koos“ (Elu-pudemed, 5).

Elevil 'kõrgel, peal, üleval, millegi kantud, tõstetud: „heina kaared on vee elevil“, vee peal, kui heinamaa vett täis, „ta on mitu ööd juba une elevil“, uneta, ärkvel; „juuksed lehvivad tuule elevil“. Tarvitatakse iseäranis loodepoolsetes murretes. Kirjanduses on esinenud rohkem tähenduses 'rahutu, ärevil': „Rätsepad on rõõmsamini elevel“ (Kitzberg, Rätsep Ohk, II tr., lhk. 42), kuid ka: „kus torm murdlaineid tekitab, sealt õuseb liiv põhjast jälle elevile, liigub lainete loksutusel edasi“ (Kampmanni Eesti Kodumaa, I, 19). Omadussõnana: „Pingulekistud elev meeleolu (Mändmets, Meri, 105). Sellest ka sõna e l e v u s 'meeleolu, sensatsioon'.

Emak, om. emaku, 'võerasema'. Alutaguse murretes tarvitusel.

Ennatama 'tasakaalu kaotama, segaseks ja ägedaks minema (selle tagajärjel mõtete avaldamises saamatu olema), *perdre la tête, devenir confus, se déconcerter*, faſſungslos werden, растеряться; tasakaaluta olekus, uisapäisa rutates ja mõtlemata teisele midagi avaldama': „ta oli seda kuuldes nõnda ennatanud, ei ´osanud midagi vastata", „olin seda nähes nõnda ennatanud, et ei märganud midagi ette võtta"; — „miks sa kõike seda teistele ette ennatasid?" Ida- ja Põhja-Järvamaa ning Lääne-Virumaa sõna. Tarvitusel Virumaalt pärit olevil kirjanikkudel: „Ann oli liig lihtsa, otsekohese ja vahel ennatanud meelega inimene, kui et ta pika peale midagi oleks varjata võinud" (E. Vilde, Raudsed käed, 122), „vahtis ennatanud näoga enda ette maha" (Prohv. Maltsvet, 510). A. Kivi (Meie murult, 92): „põrutas sellega [s. o. puutoikaga] alt vastu lage ja ennatas kähistades: „Kõõõt!" [kassidele].

Ennatlik ehk **ennatu** 'järelemõtlemata, püsimata, tõtlev, kerglaselt äge'. Tuntud Lääne-Virus, idapoolsel Järvamaal: „ennatu inimene." Tarvitusel ka sealt pärit olevatel kirjanikkudel: „Ennatult hakkas ta viha sees enesest kõike eemale ajama, mis oli seni nii soojalt soovinud." (Ansomardi, Elu-pudemed, 169), „ennatult kõlkuv kübar" (Sillaots, Anna Holm, 108), „Noor Rolsted lööb silmad suu peale, millest see ennatlik lause lipsas." (Vilde, Asta ohver, 13),

„Aga vist oli ta tegev käsi ennatlik, sest üks muna kukkus maha“ (Vilde, Mäeküla piim., 59). Viimases lauses vastab ennatlik täpipealt saksakeelsele übereilt.

H

Haabjas 'helehall, kahvatuhall, haavakoore karva', harva ka 'kreem, kreemikas' (riidest, asjadest): riie on näit. haabjas, kui talle värv (must, sinine) hästi külge pole hakanud. Kirjakeeles sõna nähtavasti tundmata. Esineb Põhja-Pärnumaal, ka Lõuna-Eestis.

Halgas (mitm. halkad) puu 'lahe, karge, hõlpsalt lõhutav, otselt ehk põiki lõhkiminev puu (näit. lepp, kuusk)'. Tuntud kõigis paigus Põhja-Eestis. Esinenud kirjanduses: „Me tõmbasime kahekesti pikad peenikesed lepad katki, mis meile sellepärast korda läks, et lepp väga algas puu on“ (Mändmets, Õitsel. jutud, 44). Vrd. kore, keerd, kisklik, lülikas.

Hatul 'villale kulunud, villerdamas (riidest); pinnul, lõmaks, katki taotud (puu talva, kiilu või pulga otsast)': „riided on hatule kulunud“, „pulga pea on hatul“, „talb on hatule taotud“. Tarvitusel loodepoolsetes murretes. Kirjanduses: „riidedki seljas hullusti hatul“ (Mändmets, Meri, 25), „hatule kulunud takused püksid“ (Mändmets, Küla 8).

Himuti 'nii palju kui süda himustab, soovi järele': „sain täna õige himuti süüa“, „lapsed käivad himuti üksteist külas vaatamas“. Tarvitusel eriti Läänemaal.

Hong, om. h o n g a (h o n g a s, om. h o n k a), 'suur, vana mänd'. Tarvit. Kesk-Virumaal, Alataguses, Põhja-Tartumaal. Kirjakeeles nähtavasti tundmata. Leidub Viedemannil.

Hubane ehk **hubas** 'lõbus, õdus, mõnus': „see tee on palju hubasem", „aeg läheb õige hubaselt (hubasti)", õdusalt, mitte igavalt. Lääne- ja Saaremaa (Anseküla) sõna. Kirjanduses: „mõjuta [oli] sauna idamaaline hubadus" (Lintrop, Nutt ja naer, 104), „sirutab jalad hubaselt välja" (Vilde, Pisuhänd, 75), „olla hubasem ja hoopsam" (Vilde, Mäeküla piimamees, 109), „hubast vaheldust pakkuda" (G. Suits, Vaba Sõna, 1914, lhk. 286).

I

Igerik, omast. i g e r i k u, 'vilets, kidur, nõrguke, nigel, mannetu, armetu, väike, vanadusest nõrk, *chétif, caduc*': „igerik puu", „igerik vili", „igerik inimene" (ei saa mingi tööga hakkama, jõuetu), „ta on nõnda igerik enese söömaga", „laps on igerik kasvama". Esineb ka mõistatuses: „Ise igerik, ise agerik, ise istub istme peal?" (s. o. kass). Kirjanduses: „Leenu — igerik, luine, kuiv kui tael". (Vilde, Mäek. piimam., 94). Tarvitusel Loode-Eestis.

Iidne, omast. i i d s e, 'põline, jäädav, igavene': „see (asi, maja, töö) on isa iidseks ja poja põliseks", „iidne maja", põline, hästi tugevalt, kestvalt ehitatud maja; „nüüd ta on iidne sant", „ega sinagi siia iidseks elama jää",

„vanast iidsest ajast juba“. Tuntud loodepoolsetes rannakihelkondades, ka Muhus. Esinenud kirjakeeles: „Igivanust, hiidistest aegadest saadik ...“ (Grünthal, Päeval. Aastar. 1913, lhk. 23); „kuldkronomeeter, millest kui iidsest pärandusetükist teatakse, et . . .“ (E. Vilde, Mäek. piimam., 9).

iiral 'ärevil, elevil, erk, ere, kipakil, kippuvalt, himutsevalt': „ta on väga iiral“, kipub väga erksalt kuhugi (valmis kohe minema); himutseb väga elavalt midagi; „koer on nõnda iiral kohe minema“. Sõna pärit Vigala kihelkonnast. Vrd. e l e v i l!

isak, om. i s a k u, 'võerasisa'. Tarv. Alutaguses.

J

Jõhker, omast. j õ h k r a, 'järsu olekuga, hoolimata, jõnk, jäme, mühaklik (inimene), toorelt kuri (elajas): „jõhker inimene“, „küll on aga jõhkra meelega!“, „jõhkrad koerad“. Saaremaa sõna. Kirjakeeles: „Keele esteetika kohast ei ole ehk keegi Eesti keelega nii jõhkrasti, lubatagu ütelda, ümber käinud, kui Kreutzvald“ (Grünthal, E. Kultuura I, 276); „päid raputades võtsid nad jõhkralt... tüdrukute ümbert kinni“ (Mändmets, Meri, 5), „astub leti ette ja hüüab jõhkral toonil: „Kurat, anna viina!“ (seals., 25). Sellest tuletatud on nimisõna j õ h k r a m ehk j õ h k a r t 'mühakas, jäme inimene': „kui vastu ei võetud, valas mõni jõhkram klaasist kaelagi“ (Mändmets: Hingek. Röömer 134).

Jõnk, om. jõngi (ka jõnker, om. jõnkri), 'kohmakalt kuri, tormtõsine jäme, mõistmata, räpakas, hoolimata': „jõnk inimene", jäme, viisakuseta, vähese jutuga, teistega mitte seltsiv, ei mõista nalja, vihastab nalja üle; „jõngi olekuga", „jäi jõngilt teisele otsa vahtima"; „ütles teisele õige jõngid sõnad", jämedad, hoolimata, kurjalt pilkavad, räpakad sõnad. Sõna tarvitusel Lõuna-Läänemaal, Põhja-Pärnumaal. Kirjanduses seni nähtavasti veel tundmata. Viedemannil ei esine.

Jõude 'ula, tegevuseta, ilma tööta, logelemas, vaba, prii, vallaline': „ta on juba teist kuud jõude". Tarvitusel ka nimisõnadega liidetult: „mul ei ole jõuderaha", „jõudeinimesed" jne. Tuntud laialt Põhja-Eestis. Esineb kirjanduses: „Andres oli pidanud mitu päeva jõude vahtima" (Kivi, Meie murult, 11), „. . . kui meie keeles alles jõude seisvad sünonüümid äratatakse" (J. V. Veski, Voog I, 102), „Töövaevast jõude, muredest prii" (E. Vilde, Mäeküla piim., 241).

Jube, om. jubeda, 'õudne, kole, hirmutav, jõle': „jube inimene", „oh sa vana jube oma jutuga, kuidas sa ometi räägid!", „sinna on nõnda jube minna, ei tahaks kuidagi". Järva- ja Virumaa ning Põhja-Tartumaa sõna. Mujal tundmata. Kirjakeeles juba O. V. Masingi esinenud (Marahwa Nädd. Leht, a. 1823): „jubbe innimene" (36), „Oijäh! ſeäl [s. o. põrgus] olli kõik jubbe ja hirmus!" (40), „Kes ſedda weel pölle õppinb näggema ja kuulma [s. o. virmaliste vehklemist],

ſe tunneb ſedda jubbeda ollewad" (176). Ka Neusi rahvalaulude kogus leiame (Nr. 91, lhk. 306).

„Miš mul wašto wankonesja?
Jubedušta juhtumišta!
Wankus wašto wana wareš."

Võrdle ka Kalevipoeg IX, 776. Ka uuemas kirjanduses on sõna jube kaunis segedasti esinenud, nähtavasti sõnastikust ammutatult. Vrd. kurnatu!

Julusi 'torm-julgelt': „ta oli nõnda häbemata, et tuli otse julusi tuppa", „läksid julusi üle katkise silla". Sõna tuntud Põhja-Pärnumaal (Mihklis).

Jung, omast. junga, 'midagi tõstev ehk kandev puu, ühe ehk kahe tugikohaga': „kaevu jung", kaevu vinn, „paja jung", paja vinn. Tarvit. Lääne-Harjumaal, Läänemaal, osalt Põhja-Pärnumaal. Laen Rootsi murretest. Võiks tarvitada kas või tähenduses 'рычаг', 'ҳебел', *'levier'*.

K

Kagu, om. kagu, 'lõuna-ida, maakaar, keskhommik, SO'. Tarvitusel Virumaal ja Lõuna-Eestis (kakk kujul). Kirjakeeles esinenud: „Loode poole ja kagusse lähevad pikad maasäärеd kaugele merele" (Kampmann, Eesti Kodumaa I, 79).

Kaha 'laiem, jämedam otsaosa millegil pikal, kitsal, peenel asjal': „labida kaha täis mulda", „lusika (kulbi) kaha", lusika (kulbi) varre laiem osa, pide, „piibu kaha", jämedam osa piibul, kus tubakas sees', „uherdi kaha", pealmine lai

lauakujuline osa vanadel uherditel, kuhu puurimisel rinnaga rõhutakse. Sõna P. Eestis laialdaselt tarvitusel. Kirjanduses tuntud (J. Mändmetsal): „Isa . . . imes oma pikavarrega suure kivi-kahaga piipu“ (Kiired, I, 19), „tubakapuru kahas ühetasaseks vajutades“ (Isa talus, 127). Sõna võiks eriti tehnikas, tööstuses jne. tarvitusele võtta, tööriistade, masinajagude j. m. tarbeasjade mingi laiema, lehekujulise osa kohta.

Kahkjas 'kahvatu, kahvatanud': „kahkja näoga inimene“, „kahkjas laps“. Sõna tarvitatakse loodepoolses Eestis. Esinenud Grünthalil: „valgus laotab . . . end kahkja maisemaa kohta“ (Laulud, 47), „kahkjas nägu“ (Noor Eesti, I, 207).

Kahmakas 'tegev, energiline, ettevõtlik, töökas, tubli, kes mingit tööd ei põlga, valmis igale poole kätt külge panema': „ema on palju kahmakam kui tütar“, „see on hästi kahmakas tööinimene“. Läänemaal tarvitusel. Harva ka kirjanduses esinenud, näit. J. V. Jannsenil, Pärnu Post. a. 1857, lhk. 97: „olled weel ni raps ja kahmakas, et peäle kümne wersta jalla moisa tulled“.

Kalk, omast. k a l g i, 'naisterahvaste ümber lipitsev, agaralt naistega sõbrutsev meesterahvas, *galant, sigisbée*'. Põhja-Pärnumaa, Lõuna-Läänemaa sõna. Kirjakeeles ülitarvilik. Vrd. Rootsi skalk, Saksa Schalk!

Kalkima 'naisterahvaste ümber lipitsema, serva tegema, *faire la cour, courtiser, faire le galant*'. (Vrd. k a l k!). Tüdruk hurjutab poissi: „Mis sa siin mu ümber kalgid!“ Tuntud Mihkli murdes.

Kalkvel ehk k a l g u s, k a l g u l: „silmad vee kalkvel“, silmad on nõrgumiseni pisarais, „silmad läksid vee kalgule“. Sõna tarvitatakse Viru-, Järva-, Harju- ja Läänemaal. Ka kirjanduses esinenud: „Silmad kalkvel tüdimuse pärast“ (Vilde, Mäeküla piimamees, lhk. 100); „silmad veekalkvel ja nutuvine suu ümber“ (Ansomardi, Elupudemed, lhk. 171).

Kamu 'rammu, vägi, lihavus, *embonpoint*, Beleibtheit, Wohlbeleibtheit': „sel loomal on hea kamu“, see on rammus, lihav loom, „hobusel on kamu peal“, „sa hakkad juba kamu peale võtma“ (inimesest). Esineb Virus, Järvas, Harjus, Läänemaal ja Põhja-Pärnumaal. — Sellest: „P i m e d a k a m u l“ '(juba ehk veel) pimedas, pimeda ajal: „hakkasid pimeda kamul tulema (minema)“, „jõudsime koju alles pimeda kamul“, öö väel, öö aegu.

Kangur, omast. k a n g r u: „kivikangur“ '(raud)kivi hunik välja peal'. Harju- ja Järvamaa sõna. Vahel kirjanduses esinenud: „Tema juured ajavad endid ristati ja põigiti kivikangru sisse“ (Hiiobi raam., 8 p., 17), „Suur kivikangur“ (Kitzberg, Maimu), „okaspuumets, kus puud oma juured südikalt kivikangrute vahele ajanud“ (G. Vilberg, Kampmanni E. Kodumaa, I, 85).

Kants, omast. k a n t s u, 'taime tüügas, känd, jämedam osa varrest, kus küljes lehed, marjad peenemad varreosad': „poolga kants“, „ohaka kants“. Tuntud muuseas Põhja-Läänemaal.

Kasi, om. k a s i, 'kevadene niiskus põllu mullas': „kasi on veel põllu sees"; k a s i - j ä ä 'jää-kelts, mis kevadel põllu sisse veel talisest külmetusest alale jäänud'. Tarvitusel Lääne- ja Pärnumaal. Kirjakeeles seni tundmata.

Katk, om. k a t k u, 'kitsama ulatusega soo, mädanenud koht, allika auk, sügav porilomp (kõrgemate kohtade vahel). Põhja-Järvamaa (Ambla) sõna. Kirjanduses tarvitatud: „Mägede vahesid täidavad siin ja seal järved, sood, rabad ja katkud. Katkudeks nimetatakse siin [s. o. Aegviidu ümbruses] kitsaid, aga tümasid soosid" (I. Kents, M. Kampmanni Eesti Kodumaas, lhk. 124).

Kääl, om. k ä ä l i, 'vallatu, üleannetu, sõnakuulmata, kerglane olevus': „on üks va kääl kah!" (vallatust tüdrukust või poisist), „see on üks va ilma kääl haukuma!" Tarvit. Läänemaal ja Põhja-Pärnumaal.

Käli 'naise õde', (Paiguti, õige harva, tähendab ka 'vennanaist'). V. L i s a d (Sugulasnimed)!

Kälimees 'naise õemees'.

Kätik, om. kätiku, 'saar, kõrgem koht, võhmas, kärk keset lagedat raba'. Kätikus kasvavad madalad männad, porsad, mustikad. Tarvit. Lääne-Saaremaal (Kärlas). Kirjanduses esinenud J. Mändmetsal: „Seal tagapool algab päris kätik ja seal elab ka metskits" (Isa talus, 32), „Võib olla kukkus küti püssitropp kätiku samblasse . . ." (Küla, 26), „See ongi hõõguva kätiku suits . . ." (Küla, 26). Puudub Viedemannil.

Keep, om. keeba, 'lõige, pügal puu (puust asja) sees, kuhu mingi teine asi, eelmisega kindlamalt, labusamalt ühendamiseks mahutatakse, asendatakse'. Tuntud Hiius.

Keerd puu 'keerdu kasvanud puu' (väga raske raiuda, tarvitatakse laevadel mastipuudeks).

Kehvel, om. kehvli, 'lainete uhutud, rannalähedane liivamadalik': „vene jäi kehvli peale kinni", „kui meri mõõnab, on kehvel kuiv'. Tarvitusel Ida-Harjumaa ja Virumaa randlastel.

Kenus (kaelast, peast kõneledes) 'uhkelt kaarus püsti, seljas, kõveras, loogas': „hobusel on pea kenus", „tõmbas pea kenusse". Lõuna-Läänemaa sõna. Puudub Viedemannil.

Kihn, om. kihnu, 'kõlu, tupp, kapsel, kus mingi seeme või vili peitub': „ristikheina (härjapea) seemned on kihnude sees", „pähkla kihnud", pähkla lüdid (tohlud, tuped). Tarvitusel Keskja Põhja-Läänemaal.

Kiistal, mitm. kiistlad (mõnes paigas kiistakas, kiislek), 'õhuke leivalõige': „lõikas mulle kaks imeõhukest kiistalt leiba". Tuntud loodepoolsetes murretes. Võiks kirjakeeles ka laiendatult tarvitusele võtta igasuguste (näit. liha, vorsti, juustu) lõigete kohta ('Schcibe, Schnitt', *'rond, tranche; rondelle; rouelle'*).

Kirre, om. kirde, 'põhja-ida, NO'. Kirjakeeles esinenud: „kirde [peab olema: kirre] ja kakk [murdeline. = kagu] lõivad tuhmiks kui raud"

(Metsanurk, Toho-Oja Anton, 16). „Soome keele edela- ja kirdepoolse murde ehk Häme ja Karjala murde vahel vahet tehes“ (E. Kirjam. S. Aastar., 1880, 76), „kirdepool seisab üksildane talu“ (K. Rumor, Noor-Eesti Alb. V, 190), „siin põhikirde tuuled noorust niitva“ (G. Suits, Tuulemaa, 12) jne.

Kirvendama 'kibedalt pakitsema, kipitama, põletavat, kõrvetavat valu sünnitama': „ihu kirvendab“ (näit. sipelga hammustusest, nõgese kõrvetusest, mingi nahahaiguse tagajärjel, liig kuumast päikese paistest jne). Sõna näib esinevat P. Eestis õige laialdaselt (Harju-, Järva- ja Virumaal). Leidub vahel ka kirjanduses: „kui seesugusele liivatuisule juhtud vastu minema, siis tunned näol ning kätel kirvendust“ (Kampmanni Eesti Kodumaa I, 19).

Kisklik puu 'pinnuline, kergesti põiki lõhkev, korratult, ühtluseta keerd puu (iseär. noortest kuuskedest ajavitste lõhkumisel), mida võimata sirgelt halgudeks lõhkuda või peeruks kiskuda'. Vrd. halgas, kore, keerd, lülikas, näsu.

Kogema 'kartlik olema, pisut kartma, aukartust tundma, ettevaatlik ja tagasihoidlik olema kellegi (kõlbliselt ehk jõuliselt) enam üleoleva ees', *'respecter,* Achtung haben': „ta ei koge mind põrmugi“, „ära ole nõnda häbemata, koge ometi isa ja ema“. öeldakse juhtunud lapsele, „nigelam poiss kogeb tugevamat“. Tarvit. Saaremaal (Anseküla, Kärla, Karja) ja Muhus. Viedemannil ei esine.

Kohr, omast. kohru: „jää kohr“, „lume kohr“ 'jää (lume) kooruke, mis jäänud kõrgele vee (maa) kohale, kui vesi alt ära kahanenud (lumi ära sulanud)': „lumel on kohr peal“, „jõel on kõva kohr peal“, „kohru-jää“, „jää on kohru jäänud“. Sõna esineb Lõuna-Läänemaal, Põhja-Pärnumaal, Loode-Harjumaal. Mujal Harjumaal, Põhja-Läänemaal, Järvamaal tarvitatakse selle asemel „jää korge“, „jää on korkes“. Sõna kohr ka kirjanduses esinenud: „kohrus olekus platiinpulber“ (Päeval. a. 1916, nr. 42). Sellest sõnast tarvitatakse ka määrsõna kohrul 'kohevil, korkes': „jää on kohrul“. Sõna oleks kohane füüsika, keemia oskussõnaks.

Kolju 'väljapoole, ettepoole ulatav asi või koht': „saani kolju“, saani rind, kori (eest kummis, mõhus), üle lume libisemiseks, „sadula koljud“, nukid sadula ees ja taga, „rangide koljud“, vanaaegsete rangide sarved, nukid, „noa kolju“ noa pea otsas (tera algul) olev metallist tupp. Sõna tuntud üle terve põhjapoolse Eesti. Leidub kirjanduses ja rahvaluules: „Pandi jadduta koljode peäle“ (Rosenplänteri Beiträge, XVIII, 106), „saani kolju“ (Kalevipoeg, I. 812), „ümargusi, nagu vähe tiineid mäekoljusi on siin“ (J. Oks, Noor-Eesti Album IV, 223), „piip, mil'el harilikult hõbevased ja koljud peal olid“ (Mändmets, Isa talust, 126). Vrd. mõhk, põnts.

Koller (-ll- on teises väites): „näo koller“, näo kuju, näo jume. Öeldakse näit. varga kohta, kelle nägu nähtud ja ära võib tunda: „ta näo

koller on mu ees küll; kui ta mu ette tuuakse, tunnen ta ära.“ Lõuna-Läänemaal tuntud. Puudub Viedemannil.

Koos, om. k o o s i, 'kurss, siht, *direction.* Richtung, направленіе': „laeva koos“, laeva kurss, „me läheme ühte koosi“, ühes sihis, „sõidame otse koosis“, „selles koosis“, kõik on veel vana koosi peal“, vanas sihis, endist viisi, „mõned [teise kihelkonna] sõnad lähevad meiega ühte koosi“, s. o. meil on (naabrikihelkonnaga) mõned ühised ja ühise tähendusega sõnad. Tarvit. Pärnumaa ja Läänemaa randadel ja saartel (Kihnu, Hiiu, Muhu, Saaremaa). Kirjakeeles kohasem kui Soomest laenatud „suun“. Ongi juba vahel esinenud: „Kes teab, mis koos on see ja mis tee haar?“ (Ridala, Ungru krahv, 11), „Meie aga võtsime koosi põhja poole“ (Tall. Teat. a. 1919, nr. 29, 3, 5).

Kopar, omast. k o p r a, 'kergelt, hõlpsalt ümberminev, nõrgalt jalulseisev': „kopar pink“, mille jalad liig püstakad, püstloodis, seega kergelt kukkuv; „kopar regi (saan)“, kergesti ümberminev regi, mille jalasid liig püstakad; „kopar koorem“, liig kõrge ja sealjuures kitsas koorem, kukkumisele kalduv; „kopar paat, k. vene“, madal, ümmarguse põhjaga, mille lained hõlpsalt kummuli löövad; „kopar aed“, loge, lohakalt kokku pahutatud vilets aed, mis kokku varisemas; „küll on aga koprasti tehtud“; „laud seisab kopralt“. Sõna tuntud Harju-, Lääne- ja Pärnumaal. Kirjanduses on esinenud kujul k i p r a l t: „Hirvitav kondimees juhtus aga nii kipralt oma paigal seisma,

et ta äkitselt suure praginaga ninali kukkus“ (E. Vilde, Muhulaste imelikud juhtumised). Vrd. Viedemannil koper!

Kore (mitm. koredad) puu `harvade süüdega, harv, malts. pehme puu, mis hõlbus pehastama`. Esineb muuseas Virumaal. Vrd. halgas, kisklik, keerd, lülikas, näsu.

Koredalt ehk koreldi (selle vastand on „liidus“) `harvalt, mitte tihedalt, kohevalt`: „Silgud on pütis koreldi“, risti-rästi segamini visatud, mitte tihedalt laotud, „kapsad on tünnis koreldi (koredalt), ei ole veel liitu vajunud“. Sõna tuntud muuseas Harjumaal.

Korgits, om. korgitsa, `korgitõmbaja, „punnivinnaja“`: „anna korgits siia, ma tõmban pudeli lahti“. Tarvitusel Mihklis.

Kori, om. korju, `(vankri, saani, istme) tugi, seljatagune`: „tooli kori“, „korjuga iste“, „saani kori“. Esineb laialt loodepoolsetes murretes. Ka kirjakeeles harukorda tarvitatud: „seadsin korjule sulgpadjad“ (Ridala, Süütu, 38).

Koris, om. korise, `(sagedasti põldude sees olev, kividevaheline) vee neelu koht, kus oja või veesoon maa alla kaob, ava koht maaalusel jõel` (mõnes kohas tuntud „kuristiku“ ehk „kulisti“ nimel). Esineb Põhja-Pärnumaal (Mihklis).

Korralt `kohe, joonelt, jalamaid`: „korralt sain aru, et mehel süda täis oli“. Pruugitav Lõuna-Läänemaal, Põhja-Pärnumaal.

Kostuma `pehmenema, pehmeks minema, sulama (soojuse või niiskuse mõjul)`: „muld hakkab kostuma“, „põllud kostuvad üles“ (kas külmeta-

nud maast kevadel soojuse mõjul, või kõvast, paatunud maast vihma mõjul, „(külmetanud maa sees olevad) kaalikad, kapsad, kartulid kostuvad üles (ühes maaga)“, „pudru kostub paja põhjas (ligunedes) lahti;“ „jääd kostuvad“, „leiva kooruke kostub lahti“. Harjumaa, Lääne-Järvamaa, Lõuna-Läänemaa ja Põhja-Pärnumaa sõna. On harva ka kirjanduses esinenud: „kostuva lumega sulas talve kütkestav käsi“ (Päeval., a. 1914, nr. 75), „paelõhedes leidus veel harvu pool-kostunud lume-laikusid musta kõvaks angunud kooriku all“ (Sillaots, Anna Holm, 219). Võrdle oistuma!

Kõhre (kõhrekont, kõhreluu) 'krõmpsluu, хрящъ, *cartilago*'. Sõna on kaunima, tüsedama ning eestilisema kõlaga kui seni kirjakeeles tarvitatud krõmpsluu. Tuntud Läänemaal. Puudub Viedemannil.

Kõnd, om. k õ n n a, 'rikkus, vara, varandus, raha, mammon': „sel mehel on seda va kõnda küll“, „nad on kanged seda va kõnda kokku ajama“. Tähendus pisut naljatleva, põlgliku varjundiga. Tarvit. laialdaselt põhjapoolsetes murretes (saartel mitte). Puud. Viedem. Kirjakeelde võiks võtta tähenduses 'jсѣнь, *trèsor*, кладъ'. Puudub Viedem.

Kõrik, metsa k õ r i k, om. k õ r i k u 'pikk ja kitsas, metsa sisse ulatav lagendiku sopp, siil': „mõnest metsakõrikust on heinad veel välja vedamata.“ Ida-Virumaa sõna.

Kulgema, 'ootamata, kaugelt (koju) tulema, ilmuma, jõudma': „lõunasöögi ajaks kulgevad kõik (pererahvas, lapsed) külast koju“, „ometi viimaks

kulgesid sa koju!" „meie kass kulges kah eile koju". Tarvit. Põhja-Virumaal (Haljala, Kadrina, Rakvere, Viru-Jaagupi).

Kulles, om. k u l l e s e, 'konnapoeg, noor konn'. Tuntud Saaremaal (Kaarmal). Puudub Viedemannil.

Kuredik. Tähendab Harjumaal 'vanade talude rehe toa aknaesist tühet, katusealust, aganiku ja ahjutaguse kambrikese (mis uuemal ajal toa seina külge ehitatud) vahel'. Võiks ehitusteadlise oskussõnana tarvitusele võtta sügavate, välispoolsete akna- (ehk muude) tühemete kohta hoonetel.

Kurnatu 'kole, õudne, saladuslikult kohutav, jube': „üksi on nõnda igav ja kurnatu olla, tule mulle seltsiks", „pimedas üksi teed käia on kurnatu"; „kurnatu inimene" (Simunas), õel, halb, kuri, kole inimene. Tarvitusel Mihklis ja Lääne-Virumaal. Kirjanduses tundmata. Vrd. j u b e! Puudub Viedemannil.

Kuule, om. k u u l m e (vahel ka: kuure — kuurme; kuume; kuum), 'kapsa ehk kaalika süda, kust lehed hakkavad keerama; kuurus ja keerus olev kapsaleht, *Herzblatt;* orase süda, kus oras mitmeharaliseks hakkab jagunema ja kust viljapea tärkab': „kapsa kuule hakkab juba keerama", „kapsa kuulme lehed", „orasel juba kuule väljas". Tuntud õige laialt, eriti Lääne-, Harju-, Virumaal.

Küdi, mitm. k ü d i d (harva ka: küid), 'mehe vend' (Amblas esineb ka haruldases tähenduses: mehe õde', mis aga kirjekeeles mittesoovitav; selleks leidub teine nimetus). Sõna tarvitati vanasti õige laialt, praegu esineb veel Simunas, Amblas,

Kihnus j. m. Rahvalauludes tuntakse sõna veel kõigis paigus. Uuemas kirjanduses leiame Vildel: „Ja kuna ta pudeli . . . küdi pihku ulatas, uuris ta silm . . . naesevenna nägu“ (Prohv. Maltsv., 287). Vrd. Lisad (Sugulasnimed)!

Kümblema (ehk kümmeldama), tähendab Põhja-Pärnumaal (Mihklis, Kihnus), Edela-Läänemaal ja Muhus 'peale sauna ennast (leige) veega üle loputama, üle kallama': „läks kümbles enese sooja veega üle“ Sõna tuleks kirjakeeles (kus ta seni tundmata) tarvitusele võtta tähenduses 'vanni võtma, vannis käima, *se baigner*, sich baden' (kodu, vannitoas, saunas). Senise, rahvakeelse tähenduse jaoks on juba teine sõna, „loputama“.

Küübes 'koos, kokkupandud, ülestikku, teineteise ümber': „kindad (sukad, sokid) on küübes“, ülestikku, pahupidi, teine teise ümber tõmmatud; „tõmba kindad küübe!“ „lõnga viht on küübes“, kokku keeratud. Tarvitatakse Mihklis. Sellel mõistel on seni kirjakeeles täpipealne nimetus puudunud. Puudub Viedemannil.

Küüsik, om. -ku; „lutsu küüsik“, mingisugune tähekujuline punane elund lutsu sisikonnas, mao küljes, radiaalselt asenevate sooltesarnastest torukestest kujundatud, mis olevat väljaheidetega täidetud, *Appendices pylorici?* Rahva teadmise järele olla see ainult lutsule omane (võimalik, et tähendatud elund teistel kaladel küllalt silma ei paista). Mõnes paigas arstitakse sellega lastel (ainult poisslastel) lahtist kõhtu. Tuntud Läänemaal (Vigala, Kullamaa, Märjamaa) ja harva ka mujal, näit. Lõuna-Eestis (Võnnus). Vrd. Viedem.!

L

Laba 'lõige ehk raiutud tahk piki puu, palgi või oksa ümmargust pinda': „palgi laba“, „teiba laba“, „oksal lõigati laba külge“, „palgid pandi lappa“, palgid ühendati, laba laba külge, „palkide labad sünnivad ühte“. Tuntud õige laialdaselt Põhja-Eestis. Vrd. r i h v!

Labus, om. l a b u s a — 1) 'kindlasti, kõikumata püsti ehk paigal seisev, mis mitte ei lonka, kopar ei ole, ümber kukkuda ei ähvarda', 'kuhugi paika, asemesse kindlasti sündiv': „labus pink, labus laud“, mis kindlalt neljal jalal seisab, mitte ei lonka, (pink) mille jalad alt niivõrd laiali on, et (pinki) hõlbus pole ümber lükata, (laud) mis mitte liig kõrgetel ega kitsalt koos olevil jalgel ei seisa (vastandiks on „kopar“); „labus koorem“, mitte liig kõrge ega kitsas (seega mitte kergelt ümber minev), vaid madal, tüse koorem; „see kivi sünnib labusalt sinna auku“, on parajasti augu suurune ja augu kujuline, ei liigu ega loksu augus: „see kork sündis labusalt pudelile“. Kaks asja on labusalt koos ehk teine teise vastu siis, kui nende vastakuti olevad küljed niivõrd ühekujulised on, et nende vahel mingit suuremat tühet ei ole, kui asjad üksteise kõrval mitte loksuda, kõikuda, liikuda ei anna. Sõna pruugitav Pärnuja Läänemaal. — Sellest esineb ka määrsõna l a b u s a t i (ehk l a b u s a l t), peale hariliku tähenduse 'kindlalt, kõikumata seisvalt, püsivalt', veel erilises tähenduses: „mättaid, turbaid, telis-

kiva labusati maha panema", s. o. järgmiselt laduma:

2) 'mõnus, sünnis, sobilik': „labus inimene", kes igaühega seltsib, kõigiga läbi saab, hea iseloomuga'; „labus toit", „see on kõige labusam söök", 'hea, sünnis, kohane, meeldiv'. Esinenud ka kirjakeeles: „lai labus liivatee" (Päevaleht a. 1915, nr. 175), „labus punutud tugitool" (Perekonnaleht a. 1914, nr. 33) 'mõnus, kus hea, hubane istuda'. Sõnast labus võiks kirjakeeles tuletada sõna labuma *être conforme à qch., se conformer à, s'accommoder à;* ſich einer Sache bequemen, ſich nach etwas richten: „tuleb maksvatele oludele labuda", ajanõuetele labunemine sünnib pikkamisi".

Lahvandus 'suurem lahtine koht, avaus kinnikülmanud mere jääs' (vrd. soider!). Tarvit. loodepoolsetel randadel ja saartel. Kirjakeeles harva esinenud (Postim., 1921, nr. 42, 3, 1): „Nimetatud [isikud] on ühel saanil istudes teelt kõrvale sõitnud ja ühes hobuse ja saaniga lohvandusse [!! s. o. lahvandusse] sattunud" [Haapsalu ja Hiiumaa vahel].

Laider, omast. laidri 'paadi laudpõhja pärapoolne, kolmenurgeline, muust põhjast lahus olev osa, mis üles tõstetakse, kui paadi põhja kogunud vett kapliga välja uhutakse'. Tarvitusel Kihnu saarel. Kirjakeeles ja sõnastikkudes puudub.

Laik, mitm. laigud, 'suurem plekk, erivärviline, teist karva koht mingil tagapinnal, *tache, marque,*

Fleck, пятно': „liiva laigud maa peal“, „heledad lumelaigud põllul“; omadussõnana: „laiguline mäeküngas“; määrsõnana: „põllud on laiguti paljad“. Sõna esineb loodepoolses Eestis (muu seas Läänemaal, Saaremaal). Nimetatud mõistel on seni kohane nimetus ühis- ja kirjakeele üliüldises pruugis puudunud, kuigi harva ka kirjanduses leiame: „taevas laia laiguline“ (Kalevip. II, 197), „Miks on ilmuke udune, taevas laia, laegulene?“ (Vana Kannel, II, lhk. 226), „neli nädalat ei nähtud taeva all pilve-laiku“ (R. Kamsen, Noor Eesti II, 78), „Laigulise pildi... tegivad veel mitmekesisemaks need... „(Vilde, Prohv. Maltsv., 158), „näost sinine ja laiguline“ (E. Peterson, Kirjat. kogu I, 192), „ta nägi jahu laikusid ukse ees valendavat“ (Tuglas, Liivakell, 42).

Lajatama '(ühekorra) selgelt, kõvasti vastu kajama': „karjatas nii, et mets vastu lajatas“, „kui mets vastu lajatab, siis on järgmine päev hea kuiv ilm“, arvab rahvas. Tuntud Harjus, Järvas ja Virus. Kirjakeeles esinenud: „Sammal pilgul hakkab trummimees... põristama. et linn lajatab“ (Ansomardi, Elu-pudemed, 22), „kostab... püssipauk, mille kaja... lajatades metsatihnikusse ära kaob“ (J. Veidenstrauch, Päeval., a. 1914, nr. 288). „Ivan Narodnõi nimi lõi mulle iga karjuja suust lajatades kõrvu“ (Vilde, Muiged, 29), „Lepingut täidan!“ paiskas Mari imelikult lajatava häälega talle vastu“ (Vilde, Mäeküla piimamees, 192).

Langud 'abielu kaudu sugulased'. Langudeks nimetavad seega naisepoolsed sugulased mehepoolseid, ja ümberpöördult.

Lappes: „ukse lappes“, „akna lappes“ 'ukse (akna) kõrval (sees ehk väljaspool)' „seisab värava lappes, aiamulgu lappes“. Hiiumaal ja Lääne-Saaremaal pruugitav. Kirjanduses esinenud harva: „kui tuulesahin akna lappes kasvavat toomingut huljutab“ (V. Grünthal, Noor Eesti Ajakiri, 34).

Lauge, om. lauge, tasane, pehme, mahe, mittejärsk, mittepinev, mittekalk, mitteäge': „lauge lõng“, mitte pinevile, mitte tugevalt keerutatud lõng, „lauge katus“, libamisi, tasaselt kallaspoolik katus, „lauge mäekallak“, „lauge mererand“, „lauged lained“, vaiksed, madalad, vahuta lained, „lauge hobune“, vaikne, rahulik, mitte peru h., „lauged ilmad“, pehmed vaiksed ilmad, „lauge meelega inimene“, maheda, sõbraliku, tasase, pehme loomuga inimene. Tarv. õige laialdaselt P.-Eestis. Kirjanduses: „lauged lained“ (Sillaots, Anna Holm, 133), „. . . vaimne liikumine . . . laugeks ja lamedaks muutub (Grünthal, Noor Eesti Ajak. 417); „näo laug koguilme“ (Vilde, Mäek. piimam., 118).

Lauter, mitm. lautrid, 'sildade vaheline, sillaäärne koht sadamas, kus laevad, paadid seisavad; kividest tehtud paadisadam': „laevade lauter“, „paadid seisavad lautris,“ „laevsõitis lautri“ (ka dokis, laevatehases). Sõna tuntud peaasjalikult Saaremaal, Muhus. Kirjakeeles vist tundmata.

Lee 'madal merekitsus, merekael, väin, mis vahel kuiv (nii et jalgsi või hobusega läbi pääseb), vahel aga vee all' Lee on näit. Muhu ja Kõi-

nastu saarekese vahel, Kihnu ja Maneja laiu vahel. Tarvitusel saartel ja loodepoolsetel randadel.

Leebuma, l e e b u n (ehk l e e v i m a, l e e v i n) 'harjuma, viluma, sõbrunema, kohanema, mõnunema teise inimesega (peale võerastamist), *se familiariser, devenir familier avec qn':* „laps leebub sellega varsti, kes teda meelitab", „juba leebuvad!" (lastest, kes seni võerastanud), „nad leebuvad hästi küll" (sõbrunevad sünnivad kokku), „need inimesed ei taha kuidagi leebuda", „poiss püüab tüdrukuga leebuda". Sõna tarvitatakse Lääne- ja Pärnumaal. Kirjakeeles nähtavasti tundmata.

Leep, om. l e e b i, 'tüükakujuline pind, mis peale saagimist halu paku palgi või laua saetud otsa äärde jääb (mahasaetud puutüki küljest välja murdunud)'. Tarvit. Lääne-Saaremaal. Puudub Viedemannil.

Leli, omast. l e l l e, 'isa vend' (Viru-, Järva- ja Põhja-Tartumaal), kuna 'ema vend' on o n u.

Lige, omast. l i g e d a, 'märg (riidest, maast, kivist jne.)'. Tarvitusel Saaremaal ja Lõuna-Eestis. Esineb rahvalauludes ja kirjanduses: „Mina virbe võõni märga, Kabu kaelani ligeda!" (M. Veske, Eesti rahval. I, 24), „Velle vilti vihmastanud, sõzara sõba ligedä" (Hurt, Vana Kannel, II, 228 A 17), „silmad kippusivad ligedaks minema" (J. V. Jannsen), „Sa pühid palgelt pisarad, Su silmalaud on ligedad" (Reinvald, Lau-

lud, 32), „seljas kandis ta ligemärga kotti“ (Mändmets, Küla, 95).

Liidus 'tihedalt koos, tihedalt kokku laotud ehk kokku vajunud': „kilud on purgis hästi liidus“, „kapsad on nõus hästi liitu vajunud“. (Vastand on koredalt).

Liimakad: „söe liimakad“ 'väikesed, ahjus vaevalt veel hõõguvad söejäänused, kulunud söed, söekibalad, söe hebemed, *cendre légère*, Loderaſche'. Tarvit. laialt (näit. Läänemaal, Lõuna-Pärnumaal ja Viljandimaal, Kodaveres). Rahvalauludes (Vana Kannel, II, nr. 401):

„Kuis võib õitse õnnekene
Ehk ka kasva karjakene,
Tõusta teene poolekene
Mahakustund süzistä,
Ülejäänud liimukista.“

Vuemas kirjanduses: liimakute ja virna alla ära maetud tuld otsides“ (Kitzberg, Maimu, III tr, 23), „ainult mõni süsi veel liimakute all hõõgus“ (Kitzberg, Külajutud, I, 112).

Liisuma 'jääbuma, seisma, lahtuma, seismisega halba maitset omandama, verihalen (vedelast ehk niiskest toiduainest)': „piim, leem, viin liisub ära“ (seistes), „leib, pudru on ära liisunud“. Viru-, Järva- ja Harjumaal harilik. Esineb paiguti ka listuma, liiskuma kujul. Tuntud kirjanduses, juba Arveliusel: „tedda... peab nenda tui öllutfi finni petama, et ta mitte ärra ei liſtu“ (Ramma Jesevi Hädda- ja Abbi-Ramat, 178) Ed. Vildel: „tuim. liisunud läilus“ (Lunastus, 144).

Listima 'nippima, valitsedes, närvalt, isuta midagi sööma': „ei söö, aina listib aga teine", „hiired listivad vilja", „hobune hakkas heinu listima". Tuntud mitmes paigas Põhja-Eestis. Võib ka öelda piltlikult dilettantliste, muutlikkude huvividega, püsimata inimese kohta: „ei tööta tõsiselt ühelgi alal: listib kord kirjanduse, kord teaduse, pólitika ja äri alal, ei peata tõsisemalt kusagil".

Liuk, om. l i u g a, 'paks, libe pära mingi vedeliku põhjas': „liuka jääb tublisti põhja" (näit. tärklisollust, muda jne.); „küll on liugane merepõhi!" (libe, savine). Muhus tarvitusel. Puudub Viedemannil.

Liusk, om. l i u s u, 'libamisi olev, mitte järsu kallakuga': „liusk mägi", „see mägi on liusem", „liusud mäekallakud". Tuntud läänepoolsetes murretes, muu seas Kihnus. Kirjakeeles tundmata.

Liuska (adv.) 'libamisi, mittejärsult, laugelt'. Tuntud ka kirjanduses: „Nagu lumehangel on ka liivahangel oma liuska ülestõusev tuulepealne ja järsku allalangev tuulealune külg" (Kampmann, Eesti Kodumaa, I, 22).

Lobudik, om. l o b u d i k u, 'suur, inetu, kohmakas hoone, ehitus': „majalobudikud", „ehitati teine üles nagu igavene lobudik", „lobudik kisti maha". Tarvit. Harjumaal, Tallinnas ja mujal. Puudub Viedemannil.

Lodu, om. l o d u, 'pehme, madal, mudane, vesine rohtmaa, puude ja põesastega või ilma' (mitte sambline soo!). Tarvitusel Harju-, Järva-, Viru- ja Tartumaal: „loomad vajusid lodusse",

„sealt lodust on raske läbi pääseda“. Kirjanduses harva esinenud: „Heinamaadel on keskmiselt pool jalga vett, lodukohtades rohkemgi veel“ (Päeval. a. 1916, nr. 135).

Lõhevil 'avar, lahti, ava, lahe, lahke, kohevil': „juuksed on lõhevil“, juuksed on edvistavalt lahti, lahedalt, kohevil; „lõhevil näoga tüdruk“, „ta nägu on lõhevil“, lahke, avalik, südamest ja tervelt rõemus, otsekohene. Sõna pärit Vigalast.

Lõiguline 'kähar': „meie Maril on na pikad lõigulised juuksed“, „vihma pihutas sadada, juba pilved jälle ilusad lõigulised“. Tuntud Mihkli kihelkonnas.

Lõip, om. l õ i b u, 'puulõhkumisel viltu, kõrvale kargav, umbes kiilu kujuline tükk, kild': „peeru lõmm ei lõhestu, vaid lõip kargab küljest välja“, „teibad ei lõhene hästi, kõik lähevad lõibuks“. Tarvit. Hiiumaal. Kirjakeeles ei tunta.

Lõit, mitm. l õ i d a d, 'kõnetoru, Sprachrohr' (meremeestel). Tuntud Saaremaa randadel. Tarvilik oskussõna mereasjanduses, füüsikas. Ka telefoniaparadil rippuvat toru võiks l õ i d a k s nimetada.

Lööbid 'veerispuud, keskelt raudvarvaga ühendatud paralleelsed puud, peeled, otsad konksudega varustatud'. Mööda lööpisid veeretatakse näit. vaatisid vankri peale ehk vankrilt alla. Sõna pärit Läänemaalt.

Lüdima: „pähklaid lüdima“, pähklaid lüdidest (kihnudest ehk kõludest) välja poetama. Sõna pärit Loode-Eestist.

Lükkima 'reatama, ritta seadma (nööri, paela, varda e. m. otsa)': „hakkas tubaka lehti paela lükkima", „lükkisid õunu nööri otsa kuivama". Tuntud Harju-, Järva-, Viru- ja Tartumaal. Kirjakeeles juba võrdlemisi laialt tarvitusel: „Rongi on pikk rida vagunid lükitud" (E. Vilde, Külmale maale, 214), „mõtted olivad nagu helmed ühisesse paela lükitud" (Pr. Maltsvet, 76), „paks emand, kelle kaks sõrme kuld-sõrmuseid täis lükitud olivad". (Raudsed käed, 5); „mõtet mõtte otsa lükkides" (E. Peterson, Rahvavalgustaja, 52), „Meri lükkis nad niisama oma ohvrite ritta" (Mändmets, Meri, 15).

Lülikas puu 'tihedate süüdega, tihe, kõre puu (eriti kuuskedel)'. Kuusetüvedel on harilikult põhjapoolne külg l ü l i k a s, lõunapoolne aga pehme. Okstel on alumine, maa poole pöördud külg l ü l i k a s. Puud saagima ei hakata iialgi l ü l i p o o l t, muidu jääks saag kinni. Tuntud Lääne-, Harju-, Järva- ja Virumaal; ka mujal vististi.

M

Madel, mitm. m a d e l i d, 'pikk, kivist äärtega, pealt laudadega kaetud alus, platvorm, kus peal veiste künad asenevad (mõisade karilautades)'. Madeli kummagil küljel on küna; keskel on vaba tee loomatalitajatele läbikäimiseks; alt on alus õõnes. Tarvitusel Simuna kihelkonnas. Sõna võiks kirjakeeles tarvitada 'platvormi, lava, aluse' ehk 'perooni' tähenduses. Puud. Viedem.

Maide ehk m a i d e l d i 'tungivalt, pakiliselt, hädaliselt, kibedasti, parajasti, karvapealt': „see lä-

heb mul maide tarvis", „kartsin, et leent üle jääb, kuid see kulus perele maideldi ära." Sõna esineb Märjamaal, Kullamaal, Vigalas, Mihklis.

Maisel, omast. maisli: „kella maisel", kella perpendikel, tiks. Väga tarvilik sõna kirjakeeles. Esineb Väike-Maarjas ja Kadrinas.

Marjalt 'väga, parajasti, kibedasti': „see läheb mulle marjalt tarvis", „see kulub mulle marjalt ära". Harju- ja Järvamaal pruugitav. Ansomardi Elu-pudemed, 97: „Raha läheks mul praegu marjalt tarvis".

Meere, mitm. meerded, 'triip, viir, kriips, joon, jutt; ringikujuline, võrusarnane kumer veer, õnar millegi ümmarguse asja ümber (sees või väljaspool)': „see tühi meere tee midagi", see tühi täkes, verine viir ei tee midagi; „vesi tõuseb (jões, järves) jälle meerdeni", tõuseb (peale ajutist taganemist) jälle endise veepinna piirdeni: „kauss on meerdeni täis", piirdeni, ääreni täis; „toobi meerded", toobi kumerad õnarad; „näe, piim hakkab hapuks minema, juba meere ümber nõu ääre!"; „meere hakanud nõu külge" (näit. piimast, leemest); „õllel on juba vahu meere peal" (käimise algul); „mütsil on punane meere ümber", „triibulise meerdega müts"; „pilve meere", „(pilve) meere ajab üles, ei tea kas tuleb sadu või". Sõna tunnukse Lõuna-Läänemaal, Põhja-Pärnumaal, osalt saartel. Ka kirjanduses korra esinenud (nähtavasti sõnaraamatu põhjal tarvitatud): „on õhtutaevas leegitsemas tule meermed". (J. Semper, Noor-Eesti IV, 111).

Mestama (mistama) 'ära kaotama, ilma jääma, teadmata kuhu jätma ehk panema (nii et üles ei leita, kätte ei saada), hukka saatma, verlieren, verſchertzen': „ei tea kuhu ta selle asja mestas", „ta mestas oma laeva karile", „sinna nad oma võrgud mestasid". Tarvit. Kirde-Harjumaa (Kuusalu) ja Loode-Virumaa (Haljala) randadel. Viedemannis leidub pisut lahkuminevas tähenduses. Kirjakeeles on esinenud tähenduses 'riskeerima': „Asi nõuab . . . enam annet ja oskust kui pealt näha võiks arvata . . . — — aga olgu — — meie mestame!" (Vilde, Mäek. piimam., 55).

Mõhk, om. m õ h a, 'jäme koht, magu, mõnts': „heina kuhja mõhk", kõige jämedam koht kuhjal, „maja sein on mõhka vajunud", kummi, kumeraks, mõntsa vajunud. Ka kannul, vaasil või muul sarnasel nõul on m õ h k: „piim on kannus mõhast saadik". Muhus leidub umbes samas tähenduses m õ n t s, omast. m õ n t s a, kuid seda tarvitatakse ka sissepoole kummis paiga kohta. — Mõhk on esinenud ka kirjanduses: „Hooviukse kõrval ...istus.. poiss, mõhkis lõetsaga harmonik põlvel" (Mändmets, Hingekarjane Rõõmer, 134). Vrd. k o l j u!

Mõnustama 'õnnestama, korda minema, hästi minema, *réussir*, gelingen, имѣть успѣхъ': „see töö mõnustab talle", „minu käes mõnustab see töö hästi". Läänemaa sõna. Kirjakeeles sündsam tarvitada kujul m õ n u s t u m a ehk m õ n u n e m a: „Valitsuse poliitikal ei olnud küllalt mõnustust"; „teaatri ettekanded mõnustusid hästi, jne.

Mõru 'rõhumise teel saadud väike, kitsas pragu ehk lõhe'. Mõru võib olla puu, klaasi ehk metalli sees. Tuntud Harju- ja Virumaal (läänepoolses osas). Kirjakeeles on sõna esinenud vahel „mõra" kujul: „kuristik on. . . kitsas nagu mõra peegli sees" (Tuglas, Liivakell, 149), „Pajal on mõra — pada töriseb" (O. Luts, Krijutatud on . . ., 93). Seega nähtavasti ka Lõuna- ja Põhja Tartumaa sõna.

N

Naast, omast. n a a s t u, '(metallist, sarvest, kivist või muust) kilbikene, plaadikene, soomuse leht; laik, plekk': „hooste kleide, valjaste, vööslemmade naastud", „sõrmuse naast", „vask-naastudega ehitud". Tuntud Harju- ja Läänemaal, Pärnumaal. Ka kirjanduses vahel: „Kui maragdi-kiwwi pitser ühhes kuld-naastas, nenda on pühha laulude mäng woöras-peul" (Piibel, a., 1739, Siiraki raam. 32, 7). Sõna on kohane tehnikas, looduseteaduses, arhitektuuris (samati sõnad m õ h k, k o l j u) jne. tarvitada.

Nadu, om. n a o, 'mehe õde'. Tuntud üle terve Põhja-Eesti (saartel aga paiguti puudub, paiguti esineb teises tähenduses). Tarvitusel rahvaluules, ka uuemas kirjanduses (Kreutzvald, Vilde).

Nastlik (n a s k l i k) 'tähniline, laiguline, lapiline, kirjude plekkidega': „nastlik kass", „nastlik hobune". Esineb rohkem loodepoolsetes murretes, eriti saartel (näit. Muhus). Juba vanemas

kirjanduses tarvitatud: „need ſikkud ... ollid lappilisſed, tähnelisſed ja naſklikkud“ (Piibli r. 1739 a. tr., I Moosese r., 31, 10; ka uuemates), „Wödid jookswad [tiigril] kui naſtlikkud wööd kehha ümber“ (Kreutzvald, Ma-ilm ja mõnda . . ., V, 135).

Nääl, om. n ä ä l u, 'naise õde'. Tarv. Virumaal. Kirjakeeles ei ole sõna nähtavasti veel esinenud.

Näälmees 'naisevend'. Tarvit. Järvamaal, Virumaal.

Näbrastama 'kergesti ära määndama'. N ä b r a s t u m a 'pisut mädanema minema, pehastama': „Vihm näbrastas kartuli itted ära“; „riie on näbrastunud“ (märjalt seismisega apraks läinud), „vili on näbrastunud“ (pisut kopatama löönud). Sõna esineb Läänemaal ja Põhja-Pärnumaal.

Nägal, om. n ä g a l a, 'ahne, able, himukas': „küll on aga nägal sööma.“ Läänemaa sõna. Vrd. s ö ö m l i k!

Näsu puu 'oksline, pahkline, näru, nähuline, visa, väga kisklik puu, mida raske lõhkuda'. Tuntud muuseas Harjumaal, Põhja-Läänemaal.

Nõbu, mitm. n õ o d, n õ o k s e d, 'õeste-vennaste lapsed; *cousin, cousine,* двоюродный брат, -ная сестра'. Tarvitatakse Lõuna-Läänemaal ja Põhja-Pärnumaal.

Nugris (tarvit. nähtavasti üksnes ains. nimetavas) 'tegev. töökas, agar, nukitseja, hakkaja, nupukas, kahmakas (kõik need omadused koos)': „nugris mees“. „ta on nugris enese tööga“. Harju-, Lääne- ja Pärnumaa sõna. Kirjakeeleski esinenud, kuid (arvatavasti meelevaldselt, mitte rah-

vakoolselt) käänatud kujul: „Aadul on . . . plaan valmis, mida ta nugrilt harutama hakkas“ (E. Vilde, Prohv. Maltsvet, 425). „neid peab . . . nugrilt nõutama hakkama“ (Tabam. ime, 223). Vrd. u d r i s!

O

Oeti (tarvitatakse mõnes ’paigas ainult mitmuses: o e t i d), tähendab algupäraselt ’lihtsat magamisaset (põhkude peale maha tehtud) või sängi (seina küljes, lihtsalt laudadest kokku löödud)‘: „tehke oeti maha“, „ta magab oetis“. Et sõna juba vananemas, „sängi“ ja „voodi“ survel kadumas, siis võiks seda kirjakeeles uuesti elustada ja nimelt tarvitusele võtta kas tähenduses ’s o h v a, d i i v a n‘ või ’k u s c h e t t‘. Sõna on loodepoolsest Eestist (saartelt, Pärnu- ja Läänemaalt).

Oistuma ’(kergelt) sulama (külmetanud maa, juurevilja jne. pealmisest pinnast)‘: „nüüd on hea kartulid võtta, maa on juba oistunud“, „kui külmanud kaalikad tagasi oistuvad, võib neid üles võtta“, „õunad toodi tuppa oistuma“, „maa oistub ära“, „kõik kohad oistuvad ära kevadel“. Tarvitusel Ida-Harjus, Järvas, Virus, Põhja-Tartumaal. Kirjanduses esinenud C. R. Jakobsonil: „näen ja tunnen tema silmapisaraid, kuidas nad tema kulmudest oistudes mööda tema palgeid maha veeresivad“ (Artur ja Anna, 53). Vrd. k o s t u m a!

Ose 'esi, jagu, mis muiste igale teolisele tööks määrati (näit. lina- või viljapõllul)'. „Ose töö", tükk tööd, teatav osa tööd, mis põllul või heinamaal tegijale määratakse, ette antakse. Tuntud Loode-Harjumaal (Harju-Madises). — Kuna kirjakeeles selles tähenduses juba sõna esi on tarvitatud, võiks ose pruukima hakata mingis muus spetsiaalses tähenduses, kas näit. *'ration'*, *'portion'* või *'fragment'*. Puud. Vied.

Õ

Õdus, om. õdusa, 'mitteigav, lõbus, kodune, seltsilik, hubane, mõnus': „aeg läheb õdusalt mööda", mitte igavalt, lõbusalt, „siin majas on õdus elada", „õdus tuba", „kahekesi on õdusam käia kui üksi," „soe särk on ikka hea õdus panna ihu peale". Sõna on tarvitusel Läänemaal, väga mitmes kihelkonnas. Sellest on nimisõna õdu korra kirjanduseski vilksatanud: „hoonete iluks, ehteks või õduks mõne oma ilusama, armsama töö või toote... jätma" (H. Laipman, Eesti Kirjandus, a. 1917, 97), kus õdu igavuse vastandit tähendab. Meie sõnastikkudele (ka Viedemannile) on õdus, õdu tundmata.

Õigerdama 'ikaldama, äpardama, õndama': „põld õigerdab". Tarvitusel kagupoolsel Läänemaal. Kirjakeeles tundmata.

Õnar, mitm. õnarad, 'puu sisse lõigatud soon, lõige (harilikult ümber kepi, pulga, kaika või jämedama puu, kui tahetakse näit. nööri ümber siduda) või võrukujuliue kumerus, meere'. Tarvi-

tusel pea igal pool Põhja-Eestis: „pulgale õnarat külge lõikama“, „palgile õnarat raiuma“. Ka kirjanduses: „ . . . puss-nugadega ihu sisse õnaraid lõikavad“ (Vilde, Naljajutud, 35). Vrd. m e e r e !

Õnnal, mitm. õ n d l a d: „põlve (jala) õnnal“, põlve (jala) kõverdus, „õndla auk“, auk, tühe põlve kõverduse taga. Tuntud Järva-, Harju-, Lääne-, Pärnumaal ja saartel. Kirjanduses: „pisut enam. . . kumerust kuklas ja kõverust õndlas“ (E. Vilde, Mäek. piimamees, 10) — „Õndla sooneks“ nimetatakse kuiva soont jala kanna taga (eriti hobusel, veisel): „omma mele pärraſt on nemmad härge õndla-ſoned katkiraiunud“ (Piibel a. 1739, I Moos., 49, 6). Sõna algtähendus näib olevat üleüldisem: 'suurem sisselõige, õõnsus mingi asja sees', näit. öeldakse Saaremaal „palgi õnnal“.

Õõnuke 'peenike, kõhn, vilets, ärmetu, nõrk, igerik'. Tarvitusel peaasjalikult Virumaal, kuid ka Põhja-Läänemaal, randadel. Vrd. Soome h u o n o. Kirjanduses esinenud Kivil: „Adra Hans oli lühikese kasvuga, õõnukese kehaga“, „ta õõnukest nägu ei nähtud iialgi kurvalt“ (Meie murult, 61), „näost krimpsuline ja must, kehast õõnuke.“ (Vil. viletsusse, 32).

Õrk, om. õ r g u, 'isuäratav, õrn, maius-, maiuslik, delikaat (toitude kohta)': „õrgud road“, delikatess-road, maiusroad. Sõna tuntud peaasjalikult Harjumaal, ka mujal. Leida ka kirjanduses, eriti vanemas: „Warraſtud weſſi on maggus,

ja leib, mis ſallaja woetakſe, on örk“ (Piibel a. 1739, Salom. õpet. r. 9, 17. Leidub ka uuemais trükkides). Tarvitusel ka nimisõna õrgutis 'õrk roog, delikatess'.

P

Paatuma 'kõvenema, tahkuma, kõvaks tõmbama, panka jääma (rohkem kõvadest, kuivadest asjadest)': „maa on ära paatunud“ (põuasel ajal), „päikene paadutab põllupinna kõvaks“, „juuksed, karvad, villad paatuvad ära“, vanuvad ära. Sõna tuntakse üle terve Põhja-Eesti. Esineb ka kirjanduses: „aja lapsed vana kokkuvanund ja paadund (=paatunud) karvu lahti noppima“ (J. V. Jannsen), „paatunud keha“, „paatunud veri“ (Vilde, Prohv. Malts., 164, 571), „Põud... paadutab märja mulla kõvaks“ (R. Kamsen, Noor-Eesti Album, II, 77), „ja süda paadus kõvaks kui graniit“ (Ridala, Ungru krahv, 26).

Pahtuma 'kuivama, kõvaks tõmbama, tarduma (rohkem vedelatest ainetest)': „piim pahtub ära“, „veri pahtub soonte sees ära“, „ema rinnad pahtuvad ära“, rinnad jäävad kinni, piim ehtib ära. Sellest tuletatud on pahutama 'kõvendama, kuivatama, tarretama'. Sõna on tarvitusel Harju-, Lääne- ja Pärnumaal. Mõnes paigas tarvitatakse seda tähenduses 'paatuma', mõnes aga (näit. Mihklis) esineb ta viimasega kõrvuti, kuid pisut erilises tähenduses.

Pank, om. panga, 'järsk, kõrge kaljuline merekallas'. Tarvitusel Saaremaal, Muhus, kus tuntud on näit. Mustjala pank, Ülgu pank, Anduvälja

pank ja Või pank Kuivastu ligidal (viimased kolm Muhus). Sõna p a n k oleks võimalik kirjakeeles tarvitusele võtta seniste, õnnetult valitud, kahtlase algupäraga „maltsakalda“ asemel, mida võiks siis nimetada Harju- ja Virumaa pangaks ehk pankkaldaks. Sõna „maltskallas“ ei näi aga rahvakeeles kusagil tuntud olevat.

Päis, om. p ä i s e, 'ots, lõpp ehk hakatus (näit. kivi või puu aial): „aia päis“ (hoone või värava juures). Lääne- ja Pärnumaa sõna. Kirjakeelde võiks sõna laiendatud tähendusega tarvitusele võtta.

Päitama 'pead otsa tegema, tippu otsa panema, harjaga varustama': „saadu päitama“, „kuhja päitama“, saadu, kuhja teritama, pead otsa tegema, „ma päitasin kuhja“; „saapaid päitama“, saabastele ninad otsa tegema. Sõna võiks kirjakeeles tarvitusele võtta ka tähenduses 'lõpetama, lõpulikult kätt külge panema, *mettre la dernière main*': „kirjanik asus oma uuema näidendi päitamisele“.

Pärss, om. p ä r s i, 'tuuleveski (tuuliku) hammasratta peal olev tormas, pidur, mille abil tuulik seisma panuakse': „tuul on vali, pane pärss peale!“ Saaremaalt. Kirjakeeles tuleks tarvitusele võtta õnnetult tuletatud „piduri“ asemele: „rongile pandi pärss peale“.

Peel, mitm. p e e l e d (Loode-Eesti sõna): „redeli (kartsa) peeled“, redeli (kõrvas)puud, „purje peeled“. Sõna oleks võimalik muudetud, spetsialiseeritud tähenduses mehaanikas tarvitada. Sa-

mati mereasjanduses („purje peeled“, „masti peelepuu“). Võrdle vanemas kirjanduses, Piibel a. 1739, Jes. 30, 17: „wie ſõitlemiſſe eeſt peate teie pöggenema, kunni teie üllejäte otſego pele=pu mäe otſaſ, ja kui liip mäekingo peäl“. Piibli uuemates trükkides (Õpet. sõnad, 23, 34): „Ja sina oled kui see, kes kesk mere peal magab, ja kes peelepuu ladvas magab“.

Peiar (tarvitusel haril. nimetavas; omast. peiara?) 'kelm, vigurimees, vigurivänt, võrukael, naljahammas, tembutaja, vallatu inimene': „see on ju püsti peiar!“ „oh sa peiarpea!“. Tuntud paiguti Järva- ja Harjumaal, ka Põhja-Läänemaal (Nigulas), kuid pruugist kadumas. Kirjakeeles esinenud: „Ta arvas tema... peiarsilmi nägevat“ (Vilde, Mäeküla piimamees, 58).

Peibutama '(tagasihoidlikult, väikesi põhjusi ja paremusi ette tuues kedagi) ära meelitama, võrgutama': „poiss peibutas tüdruku ära (pärast aga ära ei võtnud)“. Sõna ei esine mitte kõige valjemas, vaid ennemini õrnemas, andeksandvas, kelmikas tähenduses. Tarvitusel loodepoolsel Virumaal ja Põhja-Järvamaal. Kirjakeeles tuntud: „Nagu oleks ta teda nõidusega hukutanud ja peibutanud...“ (Vilde, Asta ohver, 36), „linna meelitusi ja peibutusi maitsta“ (Vilde, Mäek. piim., 116).

Pihkama 'vett läbi laskma, vett sisse laskma, jooksma, *couler, découleur, faire eau*': „paat (lootsik) pihkab“, laseb vett sisse; „nõu hakkas pihkama“, ei pea enam vett, laseb vett läbi: „saabas pih-

kab“, laseb vett sisse, „toober pihkab juba, tahab turrutada“. Läänemaa ja Põhja-Pärnumaa sõna. Ühis- ning kirjakeelele ülitarvilik, sest nimetatud tegevusel puudus seni kohane, täpipealne nimetus.

Piikuma 'seismisega halba maitset omandama; lõdvaks jääma, ära vajuma; tülpima' (vrd. l i i s u m a): „leib on seistes ära piikunud“; „leib piikub ära“, leib vajúb koorukese külge ära (halva kerkimise tõttu); „olen tööst piikund ja väsind“, „ta on piikund ja tüdind“. Harju-, Lääne- ja Pärnumaa sõna. Leidub vahel rahvalauludes (E. Kirjameeste S. Aastar. a. 1881, 25).

„Ulkund naine uoleline,
Vaarund naine vaevaline,
Piikund naine piinaline“.

Piisama 'jätkuma, jaguma, aitama' (tarvit. nähtavasti ainult eitavalt): „see toit ei piisa sugugi“, sellest toidust ei jätku mitte; „ei sellest piisand kuigi kauaks“; „ei see mees piisa minu ees ühtigi“. Tuntud laialdaselt Põhja-Eestis, mahaarvatud loodepoolsed saared. Esinenud kirjakeeles juba Arveliusel: „Ei se külwaminne üksi ei piisand“ (Jutto ja Oppetusse Ramat, 11), A. Hansen-Tammsaarel: „aga varsti nägi ta ära, et tema mõned (sõnad) Tiina hulga vastu midagi ei piisa“ (Vanad ja noored, 159). Jaatavalt tarvitab E. Vilde: „Piiskab heinamaad ühele, küttelisa teisele“ (Mäek. piimamees, 162).

Pila 'edev, naeruväärt, terve ilma naeru alune inimene, lõõp': „on üks va tüdruku pila.“ Tarvi-

tusel eriti Lääne- ja Pärnumaal. Esinenud ka kirjanduses: „Kui aga Peeter hull veel viimase lõpu peal mõne rumala tembu ära ei teinud, va pila ta ju oli oma terve eluaja“ (Kitzberg, Pila-Peetri test., 11), „kedagi ilmapilaks teha“ (Vilde, Pisuhänd, 111).

Pilama 'välja naerma, narrima, hirvitades kedagi ninapidi vedama'. „Küll naersid ja pilasid“. Harjumaa sõna. Kirjanduses esineb vahel Vildel: „Pilada ta ennast ei lasknud“ (Mäek. piimam., 58).

Pile, om. p i l e, 'ritv, udi (näit. lodja või ruuba tõukamiseks, purje ülemise nurga tõstmiseks ja pinevil õiendamiseks jne)'. Tarvitusel saartel (Hiiu, Muhu).

Pine, om. p i n e, 'kitsas. õhuke pind või kiud, mis veel koos hoiab katkimurtud pulga, roo, taimevarre v. m. mõlemat osa': „murdis roo-pilli katki, pine hoiab veel kinni“. Tuntud Loode-Eestis (näit. Muhus). Puudub Viedemannil selles tähenduses.

Piuk, om. p i u g u, 'pikk ja peenike, sagedasti painduv osa mingil jämedamal asjal', näit.: „piitsa piuk“, piita keel (nöör rihm), „piibu piuk“, piibu lips, pind, pits (mis suus käib), „torupilli piuk“. Tuntud laialt Põhja-Eestis. Kirjanduses esinenud: „Kahel sortsilase kelmil, Pika piudega piitsad“ (Kalevip. XII, 77), „piibuvarre sõlmiline, sarvest piuk“ (Kitzberg, Hennu veli, I, 130).

Poetama 'nööri ehk paela otsa ritta seadma, lükkima'. Tarvit. rohkem läänepoolsetes murretes: „poeta mul kudrused ära“ 'lüki kudrused paela', „hakkas

räimi paela poetama", „poetas rõngad nööri sisse Kirjakeeles nähtavasti tundmata.

Pojand, om. p o j a n d i, 'võeraspoeg'. Tarvitusel Alutaguse murretes. Kirjakeeles esinenud (Reinvaldi Laulud, 34):

„Või võerasisal hea —
Kül seda tunnen ma!
. . . . . .
Oh pojandil on igav —
Mill' lõpeb kannatus?"

Pooksil 'poomisel': „hobune on pooksil" (kui ta halvasti rakendatud, ehk kaelapidi, lühidalt ja pinevalt kuhugi kinni seotud), „kaelarätik on nõnda kitsalt sõlmes, et olen üsna pooksil". Loode-Eesti sõna. Kirjakeeles vist tundmata.

Porsuma 'niiskust, vett endasse kiskuma ja selle tagajärjel kohuma, kohevile tõusma, paisuma, kerkima, pehmeks minema (maapinnast iseäranis kevadel, mädanevast puust, inimese ihust jne)'. Tarvitatakse laialt (eriti loodepoolsetes murretes). Kirjakeeles esinenud: „See kraav on ka suvel porsuv pehme" (Mändmets, Isa talus, 32), „tuul. . . porsutas . . . jää inetuks ja urmseks" (Mändmets, Meri, 38). Viedemannil teisiti seletatud.

Põnts, om. p õ n t s a: „paadi põnts" 'kõige laiem koht paadi kerel, paadi mõhk, paadi magu'. Tuntud Põhja-Pärnumaa randadel (Tõstamaal). Kirjakeeles ja senistes sõnastikkudes tundmata (ehk esinenud pisut lahkuminevas tähenduses). Vrd. k a l j u, m õ h k!

Põrk, mitm. p õ r g a d, 'puu, latt, varb, mis midagi kinnitab, ühendab, toetab': „värava põrgad"

'diagonaalsed ristpuud üle (õue, tänava) värava'. Katki läinud asjadele lüüakse kinnituseks põrk peale: „löö sõimele põrk peale!“. Põrk võib ka mingit, kaarus, pinevil olevat (puust, metallist) latti ehk vitsa tähendada, umbes vedru kujul: „luku põrk läks katki“, „korvi põrgad“, (kõverad) korvi külgvitsad jne. Paiguti tähendab ka p õ r k 'kõie, rihma, (uuri) keti otsas olevat (vedruga) metallist aasa, lõksu'. Tuntud õige laialdaselt Põhja-Eestis.

Põtk, omast. p õ t k u, 'parajalt sügav koht meres, kus kalu (eriti räimi) püütakse, kuhu võrgud sisse pannakse': „võrgu põtk“, „võrgud on põtkus“, „põtkus (ehk põtku peal) on palju räimi“, „olid sa põtkus või olid sa ülal rahus võrkudega?“ Sõna esineb Põhja-Pärnumaa, Läänemaa ja Saaremaa randadel.

Pugaldama 'pugalaks lööma': „taevas hakkab pugaldama“, 'pilvine taevas hakkab tükati heledajooneliseks, helkjalaiguliseks kiskuma, selginemisele lähenema, pilvine taevas lööb tükiliseks. Sõna on loodepoolsest Eestist, mannermaalt.

Puhki 'katki (puhkenud ehk mingi terava asjaga ühest ainsast kohast pistetud, sorgatud; — m i t t e pika haavana l õ h k i lõigatud!)'. Tarvitatakse paisete, kasvajate, mädanevate haavade, põie, mao jne. kohta: „paise läheb puhki“, „torkas nõelaga haava puhki“, „pistis noaga kalapõie puhki“, „sõnn kaevas tal mao puhki“. Tuntud Läänemaal ja saartel.

Puhn, om. p u h n a, 'pilliroo ja kõrkjate jäänused ühes kõntsa ja muu rämpsuga, mille lained ehk jääd (mere või jõe) kaldale ajavad (pannakse vahel põhkude asemel loomele alla)': „jõe puhn", „mere puhn" (mõnes paigas tarvit. selle asemel „läps"). Läänemaa sõna. Kirjakeeles pole esinenud.

Puser, omast. p u s e r i, 'risti-rästi, räsus, puseriti olev': „puserid hambad", „puserid aiateibad", „küll on aga puserid kirjatähed". Sõna esineb Virumaal. Vrd. p u s e r i t i!

Puseriti 'räsus, risti-rästi, viltu, korratult reas': „hambad on suus puseriti" (kui nad mitte ühtlaselt, tasaselt reas pole): „reha pulgad on puseriti", „aia teibad puseriti vajunud"; piltl. „kõik su asjad on täna puseriti" 'segamini, sassis'. Sõna on tarvitusel õige laialt Põhja-Eestis. Esinenud ka kirjanduses: „Kirjapoogen... oli suurte, kõveriti ja puseriti aetud tähtedega täidetud" (E. Vilde, Raudsed käed, lhk. 84).

Pügal, mitm. p ü g a l a d, 'milgi pikergusel asjal põigiti asenevad jooned, vorbid, sooned, lõhed, ehk põiki sisselõigatud lõiked': „lõikas puule pügalad sisse", „lapse jalad (käed) on pügalis" (kortsud jooned paksudel lastel), „loeb looma sarve pügalaid" (et looma vanadust otsustada). Tarvitusel juba vanemas kirjanduses: „leifab jedda (puud) püggalisje jedda mödda, fui ta moistab, ja näinud, ja walmistab jedda fui innimesje fuio" (Piibel a. 1739, Sal. Tarkuse r., 13, 13).

R

Rahke 'pool-keenud, pool-kõva, pool-toores, raage' (juurviljast kõneledes): „herned on pikast keedust hoolimata veel rahked", „kartulid alles rahked". Tuntud läänepoolses Eestis. Öeldakse ka pealt kõvaks külmanud lume kohta „rahke (rahkjas) lumi".

Rahu 'liivane ehk kivine madalik meres (kaldast kaugel)'. Tarvit. Saaremaal, Muhus, Hiiumaal ja Läänemaa randadel. Kirjanduses: „[vee] pind voogab . . . rahudel kaugetel" (Grünthal, Laulud, 16), „Neem . . . ulatas kaugele meresse, poole versta pikuse kariga ja paari rahuga lõppedes" (Mändmets, Meri, 110). Vrd. k e h v e l!

Rannetad (mitm.) 'päkk-kindad, ilma pöidlata ja sõrmedeta kindad, mis ümbritsevad ainult käepäkka ja rannet'. Tuntud Vigalas (Mihklis k ä t i s e d). Võiks kirjakeeles tarvitusele võtta tähenduses 'mansetid'.

Räsa 'midagi põigiti olevat, põikpulk, kark, näsa': „labida räsa", labida varre otsas olev põikpulk, „vikati räsa", vikati löe käepideme otsas olev põikpulk, „angu varre räsa". Tarvit. Lõuna-Läänemaal (Kullam., Vigala).

Riburada m ö ö d a 'ruumiliselt ning ajaliselt proportsionaalselt, samas kauguses üksteisest ridastikku'. Sõna tuntud Järvamaal. Esineb kirjanduses Tammsaarel: „ . . . viis poega, kõige vanem nendest kaheteiskümne aastane ja teised riburaba mööda nooremad" (Vanad ja noored, lhk. 117)

— tähendab et poegade aastate vahe on järjekorras sama suur, nad on kasvu poolest „oreli vilede moodi“ reas.

Rihv, omast. r i h v a 'Hohlkehle, palgi sisse pikuti raiutud õõnsus, ase (mõnes paigas v a r a), kuhu palkide kõrvuti üksteise külge asendamisel teine palk labusalt liitub'. Sõna võiks ehk ka tarvitada tähenduses *'cannelure* (Greeka sammastel ja pilastritel): *moulure creuse, gorge,* Holzkehle'. Tuntud muuseas Pärnumaal. Vrd. l a b a!

Riisk (mitm. r i i s a d) 'klamber-haak, ⌐¬-kujuline rauast klamber, millega mingit lõhet laua sees (näit. vene põhjas) või kaht lauda ühendatakse, kokku tõmmatakse' (pannakse põigiti üle lõhe, prao). Tuntud Lõuna-Läänemaal.

Rogama 'sinna tänna, ilma kindla sihita, ilma juhita ujuma (lahtisest paadist merel, mingist asjast, näit. puutükist, veepinnal, pilvedest taevavõlvil)'. Tarvit. Noarootsis. Viedemanni sõnastikus tundmata.

Rõht, omast. r õ h u: „rõht-aed“ — 'horisontaalsetest lattidest aed', rõhud 'horisontaalselt üksteise peale pandud teibad, latid (kuhugi mulgule, lauda ukse ette jne.)'. Tuntud laialt üle Põhja-Eesti. Sellest võiks kirjakeelde tarvitusele võtta (ongi juba mõnedes matematika õpperaamatutes esinenud) sõnad r õ h t j o o n 'horisontaalne joon', r õ h t p i n d, r õ h t s i h i s jne.

Rümes ehk **rüminal** 'suure hooga, ägedalt, kiirelt, tihedalt koos tormates, tihedates ridades': „lapsed tormasid rümes tuppa“, „kari jooksis talle

rümes otsa", „rahvas jooksis rümes läbi kitsa uulitsa", „tungisid rümes peale". Tuntud laialt põhjapoolsetes maakondades, eriti loode-murretes. Kirjanduses pole nähtavasti veel esinenud.

Rünne, mitm. r ü n d e d 'jäänused (toidust, heintest, põhkudest jne.)'. Tarvitusel Harju-, Lääne- ja Pärnumaal: „korista laualt (põrandalt) ründed ära!"

Rüss (ehk n i v e r d u s), mitm. r ü s s a d 'pöidla esimene liige (otsast nukini); selle liikme pikkus (mõeduks tarvitatud); sõrme liige (nukist nukini) üleüldse, ükskõik missugune'. Põhja-Pärnumaa sõna.

S

Sakart, omast. s a k a r d i, 'juurtega välja kistud känd, puukänd ühes juurtega'. Põhja-Pärnumaa sõna.

Sakk, om. s a k u, 'pundar, salk, kobar': „pähkla sakk", kobar kooskasvavaid pähklaid, „viie pähklaga sakk": „juukse sakk", salk juukseid, „isa võttis tütrel sakud pihku" (karvustas tütart). Tarvitusel loodepoolsetes murretes.

Salmiline puu 'põigulise, käärulise toimega puu (näit. kask mõnikord)'. Läänemaa sõna.

Saoma 'pilvitama, vihmale kiskuma, sajule lähenema (ilmast, taevast kõneledes)': „taevas saob ennast pilve", „täna saob, homme sajab", täna kisub sajule, homme sajab, „täna ikka saob niikaua kui tuleb, „juba saob teist kolmat päeva, külap

ta viimaks hakkab!“ Järva-, Harju-, Lääne- ja Pärnumaalt.

Särme (Järva-, Harju-, Põhja-Läänemaalt) 'peeru lõmmust raiutud peenem halg, nelja paralleelse küljega, millest peerga kistakse'. Sõna võiks tehnikas tarvitada.

Särve 'eine, suupiste, kerge kehakinnitus': võtsin pisut särvet“ (näit. võileiba), „minu särve lõppes otsa“. Virumaa sõna (Kadrina, Simuna). Vanemas kirjanduses sagedasti esinenud kujul s e r v e: „Temma lihha. . . siis leiwa ohto jerwe förwas prugiwad“ (Masing, Pühhap. Wahhel. 19), „ta andis terwist, leiba ja jerwet“ (Fählmann, Ma-rahva Kallender, a. 1850), „Ei puudund leib, ei puudund serve“ (Kreutzvald, Viru laul. laulud, 31) jne. Sellest ka aegsõna s ä r v a m a (s e r v a m a) 'maitsema, katsuma, rüüpama': „Küllap servan paja sõrvast“ (Kalevip., XVIII, 447).

Seiti 'segamini': „liiguta seiti“, „pea läheb seiti, ei tule meelde“, „me pole läbiseiti käinud“, „tal on kõik keeled ja murded seiti läinud“. Loodepoolse Eesti sõna.

Sima 'paks-vedel, liimerdav, märg mustus, ködi, lima, pära': „aknaraamid on sima täis“ (akna higist kogunud). „aken on simane“, tolmu ja higiga koos, hukas, „sima vajub põhja“ (näit. mudases kõntsases vees, ka joogivees), „vesi kadunud ära (peale vihmasadu), paljas sima jäänud maa peale“, „hammaste pealt tuleb lubja sima maha“, „soolika sima“, soolika nilb, „käed, nõud (kui nad pesemata) on simased“ jne. Tarvitatakse

vahel ka paremas mõttes, magusast, söödavast tainasarnasest ainest: „marja sima pigistati välja“, „kompvekil sima sees“, „mäha sima“, (linnastest tehtud magusa) mähkleiva tainas. Läänemaa ja P.-Pärnumaa sõna. Kirjanduses harukordadel esinenud: „Pesta end päevasest tolmust ja öösesest simast ja higist“ (Eisen, Kõu ja Pikker, I, trükk, lhk. 26).

Sirajas, om. s i r a j a, tähendab umbes 'vesine vedel, „lurr“, vähese paksuga, mitte küllalt paks'. Tarvitatakse ainult leeme kohta: „küll tänane leem on aga sirajas!“ Tuntud Pärnu- ja Läänemaal. Puud. Vied.

Sirvima 'vaatlema, tunnistama, sorides, lehitsedes silmitsema': „sirvib aga peale teise riideid“, „mis sa sirvid sest raamatust!“, „mis sa minust nii väga sirvid?“ (silmitsed, tunnistad uurides, eritledes). Sõna tunnukse peaasjalikult Virus, Järvas, Põhja-Tartumaal. On tihtipeale ka kirjanduses esinenud. A. Reinvald oma „Lauludes (lhk. 307) jutustab, et hakid

„Taluõues aset võtvad,
Sirvivad ja teevad tüli“.

„Aadu sirvis... ramatutest mõne lehe“ (A. Kivi, Põllu pealt, 78). „Jussi hakkas raamatukest sirvima“ (Ansomardi: Elu-pudemed, 54). „Siis oli ka Paulil aega esimese aasta arveid sirvida“ (M, Mõtslane, Kraavitajad, 95). „Vaadeldi, sirviti pealuid“ (J. Mark, Ungari antol., 131).

Soovik, omast. s o o v i k u, 'soone, vesine heina ehk karjasmaa, puude ning põesastega (kuiv ja kõ-

vem kui soo, kuid vesisem kui maisamaa)'. Läänemaal ja Pärnumaal, osalt ka Harjumaal tuntud. Ed. Vildel loeme: „muru katab ...majaesikut kunni alla sooviku servani“ (Mäeküla piimamees, 10).

Soider, mitm. soidrad (ka soidus, soidused) 'lahtine, kinnikülmamata koht ulgumere jääs; avandus, lahvandus'. Tuntud Saaremaal (Pühas, Ansekülas). Kirjanduses seni nähtavasti tundmata.

Soik, mitm. soigud: „sarika soigud“, sarika titsid, toed, väär-latid, lipp-latid, viitlatid (kaks vähemat latti sarika alumise otsa toeks, et sarikas längu vajuda ei annaks). Tarvitusel Läänemaal. Sõna oleks sünnis tehniliseks oskussõnaks (analoogilises tähenduses).

Sola 'metsaga, võsastikuga, jõekääruga v. m. m. piiratud vähem lagendik (laiem kui metsakõrik)'. Sõna tuntud Alutaguses. Kirjakeeles ja olevates sõnastikkudes tundmata.

Solastik 'solade süsteem, väheldaste, piiratud, harudekujuliste lagendikkude kogu, haruline, kääruline lagendik': „jõe solastik“, jõekäärude vaheline haruline aas; „metsa solastik“. Tarvitusel Alutaguses (Lüganusel).

Sonn, om. sonni, 'soone merekallas.' Tarvitusel Muhus.

Soop, om. sooba, 'vesine maa, kevadeti ja sügiseti vee alune madalik'. Tuntud Põhja-Pärnumaal (Mihklis).) Kirjanduses esinenud: „Koht, kuhu meil karjaga tuli minna, oli veealune soop“

(M. Martna, Külast, 49), „Kevadel ja sügisel tuli märjast soobast läbi käia“ (seals., 50).

Sõerd, om. s õ e r u, 'väheldane, aiaga piiratud põldude, metsade ehk kõrgustikkude vaheline, talulähedane puhas heinamaa kaskede, leppade, tomingate ja pihelgatega, kuhu (vastandina koplile) loomi sisse ei lasta': „sõeru-heinamaad“, „lapsed on sõerus“. Tuntud Järva-, Harju-, Läänemaal ja Põhja-Pärnumaal. Kirjakeeles ei ole vist esinenud.

Söömlik, om. söömliku, 'söölas, able, kes palju sööb. iga toitu valmis sööma': „söömlik inimene“, „võttis enesele seesuguse söömliku kaela sööta“. Pärnu- ja Läänemaa sõna. Vrd. n ä g a l!

Sõõn, omast. s õ õ n a: „piima (koore) sõõn“ 'piima (koore) triip, viir, mis pesemata nõule piimast jäänud', „piimal on sõõna kord peal“ (mustuse viir peale heitnud); — „pilve sõõnad“ 'tumedad pilve meerded selgel taeval', „taevas on pilve sõõnas“ 'taevas on pilve jooned, uduviirud', „taevas lööb sõõna“, „ilm kisub ennast sõõna“ 'kisub pilve, läheb segaseks'. Sõna tarvitusel Harju-, Lääne-, Pärnumaal ja saartel. Kirjanduses esinenud:

„Küll on puhas, selge taevas,
ei pilve sõõna kusagil“.

(R. Kamsen, Noor Eesti, 11, 81). „Näe, metsa tagant läheb juba sõõna“ (Tammsaare, Rahaauk, 4).

Sõõnama 'sõõna kiskuma, segaseks, uduseks minema, kergelt pilve kiskuma (ilmast, taevast)': „ilm

(taevas) sõõnab", võtab kerged pilvetriibud, meermed sisse, kisub uduseks, segaseks. Läänemaal tarvitusel.

Sõtse 'isa õde'. Tarv. Alutaguses („sõse") ja Lõuna-Eestis.

Sõus, omast. s õ u k s e (nagu j u u s, j u u k s e) 'madal, kaldaäärne koht jões, kus kõrkjad kasvavad, ja kus jalgsi sisse võib minna (vastand jõe h a u a l e)': „vähid on sõukses", „madalad jõe sõuksed", „lootsik on sõukses kinni". Sõna on väga haruldane, tuntakse nähtavasti ainult Vigalas ja Lõuna-Kullamaal, Tiinuse jõe äärsetes külades. Viedemanni sõnastik tunneb siiski s a u s, ja on tähendanud ŧ-ga kui pruugist kadunud sõna. Kirjanduses pole vist esinenud.

Sugima, olev. s u g i n (soen), 'sigi(ne)ma, õnneks minema, korda minema, hästi minema, õnnestama; sündima, kokku sündima, sobima': „noh kas su äri ja asjad hakkavad juba sugima?", ei see poiss ja tüdruk küll kokku ei sugi", „mis sest tööst ka välja sugib?", „see asi sugib õige labusalt sinna kohta", „ei see töö taha tema käes sugida". — Võiks ka öelda: „Mis head võib riigile neist parteilistest nääklemistest ja valitsusekriisidest sugida!". Sõna esineb eriti Loode-Eestis, Harju-, Lääne- ja Pärnumaal ning saartel. Ka kirjakeeles tuntud: „kuid rammalisješ puuš perre juffeb omma aega iffa", kuid tugevas mesipuus õnnestab pere omal ajal ikka (A. Thor-Helle, K. Anweisung, 403). „Agga ei temma töe tahtnud öiete juggida" (Arwe

liuš Jutto ja Õppetušše Ramat, 112). „Surm ja sellest sugenud õnnetus teeb selle luule traagiliseks“ (V. Ridala, A. Haava, lhk. 16).

Suisa 'otse, lausa, avalikult, hoolimata, ilma põhjuseta': „mis sa suisa suud pruugid?!“ Harvalt ka kirjakeeles tarvitatud:

„Lausa lõin Kalevipoega,
Suisa lõin Sulevipoega“

(Kalevip. XVII, 714). „Siin kihutand ta suisa ratsuga“ (Kreutzvalt, Lembitu, 42). „Tahtšin šuišа ja lauša mõda šõita“ (Fählmann, Tartoja Võrro-ma Kallender, 1842). „ . . . kippus oma pesemata sõnadega suisa peale“ (Vilde, Prohvet Maltsvet, 54).

Suulas 'lobiseja, lorisev, loba, tühje juttusid tegev, tagarääkija, keelepeksja': „suulas ja jõle inimene oma suu ja jutuga“. Esineb Simunas, Amblas, Vigalas. Leida harva ka kirjanduses, A. Kivil: „Eemalt ju nägi Madis, kui suulas see hobuseostja oli“ (Põllu pealt, 51), „Suulas oli Mall: üksgi asi, mis ta silma ehk kõrva puutus, ei jäänud tema sõnadest puutumata“ (Viletsusest viletsusse, 56).

Süüe, mitm. s ü ü d e d, 'tugevamast, tihedamast ainest toimed mingis orgaanilises koes': „puu süüded“, puu aastarõngad (otsast vaadates), *cernes*; „see puu on hästi tihedate, peenikeste süüdega“; „liha süüd“, liha kiud, *fibres musculaires*. Tuntud kõigis Põhja-Eesti maakondades (süümed, süüdmed, süüd, süüred jne.)

T

Taane 'täna varemalt, täna mõne aja eest': „ta tukkus juba taane", „taane müristas juba", „ta käis taane meil". Tarvitusel Saaremaal, Muhus, Läänemaal ja Põhja-Pärnumaal. Vrd. v a r r e!

Taotama. See vananenud ja ühiskeeles haruldane sõna esineb murretes väga mitmeis, erisugustes mõttevarjundites: 'püüda, midagi saada, kinni haarata, midagi teha' (tuntud muu seas Muhus), näit. „ta taotab aga oma asja", ajab peale, nurub midagi, „taotab omale õuna puu otsast", püüab õuna p. o. ulatada; 'kuhugi poole, millegi peale sihtima, sihitama', näit. „taotavad paadiga kaldale"; — 'lüüa ehk visata ähvardama': „ta taotas mu peale" (Lääne-Nigulas) 'ähvardas mind lüüa'; — 'viskama, pilduma, sööstma': „mis sa seal taotad kividega!", „tuul taotas mulle nööri pealt (taheneva) särgi pähe" (Kihnus). Sõna on tuntud ka Alutaguses ('otsima, kätte saada püüdma'). Kirjakeeles on sõna juba vanust ajust tuntud, neissamus tähendustes: „Eth fül monni hedda ... ſe ſinnaſe ahſta ſees meid tawotanut" (H. Stahl), „ſiis tulli ta (=taas, jälle) ſe wiimne raſke ſõa-aeg, ſe ta-utas nüüd keik head nouud jälle laiale ſata" (Uue Testamendi a. 1729 trükk, lhk. 20); Piibli I. trükis: „temma käsſi taotab kirwega puud raiuda" (5. Moos. 19, 5), „käskis neid, kes moiſtſid uiuda, esſite wäljahüppada ja mäele taotada" (Apostl. teg. r. 27, 43); „Otſekui ſe on, kes warjo tautab, ja tuult takkaaiab, nenda on ſe, kes unnenäud tähhele panneb" (Sirak. 34, 2);

Piibli uuemates trükkides: „küll igaüks taotab varju“ (Laul. 39, 7) s. o. püüab varju kinni püüda. Ka Masingi Nädala Lehes loeme (a. 1723, 105): „warjud, mis mõnnikord nenda ellawalt ennaſt näitwad, kui ollekſid nemmad tõeste õtſe kui tautatawad meie ſilmi ees.“ Kalevipojas (VIII, 824):

„Ratsu rabas metsaröövlid,
Taotas tagant tape-kabja
Kiusajate kaela peale.“

Ka uuemas kirjanduses ei ole sõna tundmata (Rutoff, Kivi, III, 112): „Tarvis mul ka õige korraks taotama tulla. Ehk saaks ka mõne sadame“ (sajarublalise). G. Suitsul: „Ta lõdisevat astrit taotab“ (Tuulemaa, 34). V. Grünthalil: „onomatopoetilised, siis looduse hääli taotavad [sõnad]“ (E. Kultura I, 225). Ka rahvaluules tuntud (Neus, 96, 13, 12):

„Lähme Riiga rikkumaie,
Riia linna röövimaie,
Tallinna linna taotama,
Võnno linna võttemaie!“

Sõnakujuga „taotama“ on viimasel ajal võistlema hakanud mitterahvaomane, Soome keelest laenatud sõnakuju t a o t l e m a (‘kinni haarata, kätte saada püüdma; teha püüdma; kavatsema’): Fr. Tuglasel: „nagu unenäos taotles ta teise unenäo uduseid ning kaugeid jooni“ (Päeval. 1916 a nr. 33), M. Martnal: „Nemad taotlesivad külamaade kruntipanemist“ (Külast, lhk. 12).

Kirjakeeles on sõna t a o t a m a kõige kohasem tarvitada tähendustes: ’püüdma, katsuma (mi-

dagi kätte saada, kinni haarata); püüdma sihtima (kuhugi poole)'.

Taoti 'vahete vahel, mõnikord, aegajalt, tükati, kord korralt', : „teeb tööd taoti", „vaatas mulle taoti otsa". Tarvitusel Harju- ja Järvamaal. On esinenud kirjakeeles: „pistab taskust juttumise jooksul taoti päevaroosiseemneid suhu" (E. Vilde, Pisuhänd, 87), „silm riivas teda taoti uurivalt" (seals., 110), „[tuisuks paisuv sadu], mis taoti hingamist matab" (Mäeküla piimamees, 194); „Paat kargab lainetel . . . ja taoti rüüpab ta parras helerohelise laine küljelt soolast vett" (Mändmets, Meri, 31).

Tarn, om. tarna, 'vesistel maadel, luhtadel, loikudes, jõgede ehk mere kallastel vee sees kasvav alaväärtusline kuiv, kare, terav ja lõikav rohi, vilets soohein; veealused rohud ja sammal kalda ääres': „mere tarna niidetakse", „va soo tarn"; ka vanade, nõtrade raukade kohta öeldakse „vanad tarnhabemed". Lõuna- ja Edela-Läänemaa, Muhu ning Saaremaa sõna. Kirjanduses esinenud V. Grünthal'il: „ . . . kus jõgi kesk tarna ja roogu, kuulmata . . . jookseb". (Noor-Eesti Ajak., 33).

Tähelik (omast. -ku) 'tähelepanelik, *attentif*'. Oma lühiduse poolest palju kohasem ja mõnusam kirjakeelele kui senini tarvitatud „tähelepanelik". Sellest ka hõlpsam tuletisi soetada, näit. tähelikkus 'tähelepanelikkus, внимательность, Aufmerkſamkeit'. Sõna on tarvitusel Muhu saarel.

Tärges, mitm. tärked, 'väike lõige, auguke, mingi õhuda aine, näit. naha, puukoore, papi jne. sisse lõigatud'. Tarvitusel laialdaselt Lõuna-Eestis. „pastla [naha] äärtele lõigatakse tärked sisse" (kust paelad läbi tõmmatakse). Vrd. ka kirjanduses (M. Metsanurk, Toho-Oja Anton, 24): „ ... iga kõrgema kõivuga eluaegne sõprus sobitud ja tunnistuseks tohikusse tärked lõigatud".

Teht, omas. tehi, 'tegemine, tegevus, töö': „mul on tehti küll", „sellel mehel pole mingit tehti, logeleb niisama". Sõna on oma lüheduse poolest kirjakeeles „tegemise" asemel vahel kohane. Loode-Eestis pruugitav. Ka kirjanduses vahel, eriti vanemas: „auwäärt mehhe tö=teht" (Gildemann, Lillekesed, I, 3) „ſadda rubla temmale . . . ſelle heatehhi eeſt ſata" (Suve Jaan, Wenne ſüdda ja wenne hing, 128).

Teista (nõrgas astmes) 'hiljuti, hilja aja eest, vähe aja eest, *récemment, naguère*': „ma käisin teista seal", „veel teista elas teine". Tuntud laialt Põhja-Eestis. Esineb taoti ka kirjanduses, iseäranis vanemas: „Minna näggin teišta, kuidaš neil pahanduš ühhes ko=uš olli" (A. Thor-Helle, 400); „Wata ſe meeš on ennaſt mulle nähha annud, keš teišta mo jure tulli" (Piibel, a. 1739, Kohtum. r. 13, 10) jne.

Tihke, tähendab umbes 'tihe, kompaktne, tihedalt ja kõvasti koos, plink, kõva' (vastand on: lahke, kohev): „tihke maa" 'tihe, plink, kõva, sitke maa (muld), mis näit. kündmisel saha umbe ajab', „tihke leib", „tihked klimbid"; „juuksed

on tihked sugeda“ (kui nad kaua pesemata ehk peale pesu küllalt puhtad ei ole, nõnda et kamm hästi läbi ei käi; selle vastand on: „lahked juuksed“); „tihke vesi“ 'kõva, karge vesi'; „küll on aga tihke luisk, teeb hea tera vikatile“. Sõna tarvitusel rohkem loodepoolses Eestis. Leida ka kirjanduses: „kõva ja tihket stepisööti künda. . .“ (E. Vilde, Prohv. Maltsv. 702). Paiguti, eriti kirdepoolses Eestis tuntakse sõna tihke ka tähenduses: 'kare, karm, mitte küllalt sile ega libe', näit. „karavini korgi ääred on tihked“, „klass on liivapaberiga tihkeks hõerutud“, „noa tera on tihke, ei käi hästi läbi“ (siinkohal liginev eelmisele tähendusele 'tihedalt koos', vrd. „tihked juuksed“), „tihke puu“ (niiskusest, sajust, lumest; ei anna siledaks hööveldada).

Tiide 'viltu': „panime puu tiide maha“. Saaremaal (Ansekülas) tarvitusel.

Tipe, mitm. tipped 'sakid, tagid, Zacken, Zickzack, *dentelures, languettes, festons, denticules*': „tanu äärtel on tipped“, „kuju rätikule tipped äärde“. Esineb loodepoolsetes murretes.

Tippama 'pisut kätte paistma (millegi latvadest)': „juba puude ladvad kaldal tippavad“, öeldakse laeva või paadiga ranna poole sõites, „kirikutornid hakkasid tippama“, „juba rohuladvad tippavad“ (tärkavast rohust, kevadel). Saare- ja Muhumaa sõna.

Tirts, omast. tirtsi: „jõe tirts“ 'kiire vooluga koht jões, kärestik, kosepealne (viimasest laiem, ma-

dalam ja käredama jooksuga)'. Tarvitusel Lõuna-Läänemaal (Kullam). Kirjakeeles tundmata.

Tohe, om. t o h e d a, 'uhkevõitu, kõrk, iseeneses, omaette, vähese jutuga, sõnaaher (uhkuse tõttu)'. Harilik sõna Lääne-, Harju-, Järva- ja Virumaal: „Tohe poiss," „ära ole nõnda tore ja tohe!".

Tohk, omast. t o h u, 'paadi ehk väikese laeva pära, pärapool': „paadi tohk", „laeva tohk" Saaremaal (näit. Ansekülas) tarvitusel. Kirjakeeles nähtavasti tundmata.

Tõhtus, om. t õ h t s a (ehk t õ h t j a s, om. t õ h t s a). 'mõjukas, tugev, jagus, jätkuv, piisav, rammus, tubli': „tõhtus toit", mis tublisti rammu annab, „ristikhein on palju tõhtsam hoostele söötа kui metsahein." Võiks öelda: „ei leita küllalt tõhtsat abinõu ministeeriumi kriiside ärahoidmiseks," „see rohi on õige tõhtus haigust parandama." Sõna tarvitatakse laialt Põhja-Eestis. Esineb kujul t õ h u s ka uuemas kirjanduses (Grünthal-Ridalal, B. Lindel, J. Oksal): „Kuid kes on küllalt tõhusat pulbrit katsunud nende kirjanduslikkude pisielukate vastu puistata...?" (J. Oks. Noor-Eesti Album, III, 282).

Turb, omast t u r v a, 'tugi, toetus': „ahju turva-post", (puust) sammas, tugipost muistsete reheahjude nurgal, lee-lõuka juures (=ahju turb); „ei ole vanal inimesel abi ega turba", „vanake jäi oma laste turvale" (jäi oma laste toetada), „käib teiste turval", toetab end teiste najale. Pruugitav loodepoolsetes murretes ja mujal. Kirjakeeles nähtavasti tundmata.

Türbeldi 'vaevalt, hädavaevalt, kõhnakiraldi, just, ääretasa, viimase võimaluseni (lühike ehk midagi täis)': „sammas seisab türbeldi püsti“ (on maha kukkumas, seisab hädavaevalt), „see latt ulatab sinna türbeldi“, „see seelik on talle just türbeldi“ (nõnda lühike, et „eilne päev ähvardab pikem olla kui tänane“, s. o. aluskuub kipub välja paistma), „klaas on vett türbeldi täis“. Hiiu ja Muhu murretes tarvitusel. Kirjakeeles tundmata.

Tüsilik, om. t ü s i l i k u. Sõna tähendus on pisut selguseta, umbmäärane, kuid näib tähendavat ligikaudu: 'täbar, raske, keeruline', näit. „see asi (küsimus) on nõnda tüsilik, kas tuleb sest midagi välja või ei tule.“ Öeldakse ka t ü s i. Tuntud Lääne-Virumaal. Kreutzvaldil (Ma-ilm ja mõnda..., III, 83): „Et nimmetub koht [s. o. Gibraltar] wägga tüſſilik on,.. ſellepäraſt on wannal aeal ſelle kohha pärraſt wägga palju ſõa=mäſſamiſt olnud“. — Võiks ehk kirjakeeles tarvitama hakata tähenduses 'komplitseeritud, keeruline'.

Tütrend, om. t ü t r e n d i, 'võerastütar'. Tarvit. Alutaguses.

Tüür, om. t ü ü r i, 'ihnus, kitsi, kalgi südamega, egoistlik, omakasu püüdev, oma poole kiskuv, kauplemisel tinges, kade': „tüür ja kade inimene“, „oli tüür mees, ei maksnud korralikult renti“. Tarvitusel väga laialt Põhja-Eestis (saartel aga tundmata; Hiius siiski t ü r r=tüür). Leida ka kirjanduses: „Terve vara nii tüürile jumalale — see on alles idealismus!“ (Vilde, Tabam. ime, 47); „Hm, siin oleks juba küsida, kas te targu nii tüür olete“ (Vilde, Pisuhänd, 140).

U

Udris (tarvitatakse nähtavasti ainult nimetavas) 'usin, agar, nugris, töökas, kärmas': „udris mees", „ta on udris tööd tegema". Lõuna-Läänemaa sõna. Esinenud nii vanemas kui ka uuemas kirjanduses, kuigi harukordadel: „Reil omma teggude ſees olle udris, ſiis ei juhtu ſulle ei ühtegi wiggaduſt". (Piibli I trükk, Siiraki r., 31, 26). H. Laipmanil: „mis see udris kunstnik palju teoseid loonud" (Päeval., a. 1914, nr. 80). Vrd. n u g r i s!

Ummisjalu (adv.) 'kahe jalaga korraga, ühel ajal kahe jalaga': „ma hüppasin ummisjalu auku". Tarvit. läänepoolsel Saaremaal.

Unarul 'hooletuses, unustuses, lohakil, logelemas, vedelemas': „asjad on unarul", „riided jäid unarule maha", „jätab ennast unarule", ei hoolitse küllalt enese eest, jätab end unustusse, „ta jäi unarule", jäi lohakuse, hooletuse tõttu kuhugi hiljaks, viitis tee peal aega. Lõuna-Läänemaal ja Põhja-Pärnumaal tarvitusel. Ka kirjanduses leida: „ristiinimesed, kes oma hingeõnnistust unarule ei tahtnud jätta" (M. Martna, Külast, 109).

Undamisi 'umbselt, segaselt, uimaselt, uniselt, aeglaselt, laisalt': „jalg valutab undamisi", „teeb tööd undamisi", „süüdistab teist undamisi", kaudselt, varjatult. Sõna pärit Lääne-Virumaalt. Leidub virupoolsetel kirjanikkudel: „Ta oli seda undamisi kuulnudgi" (A. Kivi, Viletsusest viletsusse, 63), „ta mõistis seda, kui ka aimamisi ja

undamisi“ (E. Vilde, Prohv. Maltsvet, 50), „Ma hakkasin undamisi lootust soetama“ (E. Vilde, Tabamata ime, 127), „Ainult undamisi mäletas ta minut hiljem, et ta Marile suuremat raha pakkunud“ (E. Vilde, Mäek. piimamees, 60) jne.

Ungam, mitm. u n g a m i d, 'umblaine, ummikas'. Saaremaa (Anseküla) sõna. Kirjakeeles tundmata.

Uudistama 'vaatlema uudishimulikult, imetledes kui uut, haruldast asja ehk olevust': „lapsed jäid õue tulnud võerast uudistama“, „lehm jäi naabri lehma üle aia uudistama“. Tarvit. Alutaguses.

Uure, mitm. u u r d e d, 'puunõude alumise ääre sissepoole lõigatud soon, valts, kuhu põhjaservad liituvad': „pütil uuriti uurded sisse“. Ed. Vildel (Mahtra sõda, 14): „laiskvorstid, uurdekoapijad on su vanemad. . .“

Ü

Ülde (l pikas vältes) ehk ü l d 'ikka, alati, alaliselt, ühtelugu; üleni': „ta on ülde väljas“, „nad viibivad siin üld(e)“, „lund sajab ülde“, „mis te siin paigal käratsete ja üld(e) riidlete nagu koera kassi!“, „mõni tüdruk sihuke, üld poiste taga!“, „kas suilised on teil üld või pooli-jao?“ (s. o. teevad nad kõik nädalapäevad või ainult pooled peremehele); „hobune on ülde raudus“ (kõik neli jalga on rautatud). Tarvitusel mannermaa loodepoolsetes murretes.

V

Vaal, omast. v a a l u, 'kirvega puule põigiti külge löödud ase, haav, täkes (kuna vastasküljest puud

raiutakse; siis langeb raiutav puu hõlpsamini maha). Saaremaa (Karja kih.) sõna. Kirjakeeles peaaegu tundmata; esineb siiski G. Suits'ul sõna v a a l, arvatavasti selles tähenduses (Tuulemaa, 98):

„Nii aimdus näeb valguse väravad,
näeb kurjade nõiduste vaalud".

Valvas, omast. valva, 'pikk, kitsas lahtine koht jõe jääs, mida kiirelt jooksev vesi koskede ehk kärestikkude kohal sünnitab': „uhkvesi ajab (jõe) valvastest (jää) peale." Tähendab vahel ka 'sügavat hauakohta jões ehk põhjatut kohta, laugast rabas'. Tuntud Lõuna-Läänemaal (Kullamaal). Kirjakeeles ega sõnastikkudes pole esinenud.

Varre 'mõne aja eest, varemalt, enne (tänast päeva)': „see oli varre". Esineb Kihnu saarel.

Varu, sellest: „V a l g e v a r u l" 'veel valge aegu, enne pimedat': „katsume veel valge varul koju jõuda", „jõudsid valge varul tööga lõpule". Leidub mitmes paigus P. Eestis. On esinenud vahel ka kirjanduses.

Vastas, mitm. v a s t a d, 'öös, peenest traadist aas haagi jaoks': „haagi vastas tuli ära", „õmble uus vastas ette!" Tuntud Lääne-, Harju-, Järvaning Virumaal, vististi ka mujal.

Verdama (võrdama) 'kaudselt, ääriveeri mööda, varjatult ja kaunistatult teist süüdistama, teistele kibedat tõtt ütlema': „mis sa verdad sedaviisi, kui sa otsekohe välja ei ütle". Virumaa sõna. Leidub Ed. Vildel; „Miks ma neid ei tunne", lällitas vanamees, „kas pole prisked ja terased piigad või mis?" — „Väga prisked ja terased!"

võrdas Jaak mõrudalt (Vigased pruudid). „Aina aegamööda hakkas Prillup märku saama . . . sellest, mis kurrutas kõneleja huult ja niverdas naerja häält — ammu enne kui pöidavaid ja võrdavaid sõnu kukkus“ (Mäeküla piimamees, 189).

Vihuti 'kiuste, kurjalt, trotsivalt, vastukeelu': „keelasin küll, kuid ta tegi mulle seda vihuti“. Läänemaa ja Põhja-Pärnumaa sõna. Kirjanduses pole nähtavasti veel esinenud.

Viirastama: „silmad viirastasid korra kinni“ 'silmad vajusid silmapilguks kinni, jäin pisut tukkuma', „pisut viirastasin“ 'uinusin silmapilguks, sain pisut nahka silma peale', „jõudsin sängis vaevalt viirastada, kui mind juba üles äratati“. Tarvitusel Lääne- ja Pärnumaal.

Vilamisi 'viltu', tarvitatakse eriti ühenduses „poolvilamisi“ 'pool-viltu'. Harjumaa (Juuru) sõna.

Viltsima 'logelema, aega surnuks lööma, vedelema, viivitama': „see mees armastab viltsida“. Tarvitusel kagupoolsel Läänemaal. Ka kirjakeeles on nimetatud sõna esinenud, nimelt Piiblis (a. 1739 trükk. Juuditi r. 2, 13): „ja peab teiſ ſedda möda teggema, kui ma ſind käſſnud ja ei mitte wiltſima ſedda tehhes“.

Vinu, mitm. v i n u d: „rasva vinud“, rasva sulatamisel ülejäävad rasvajäänused, kõrned. Tarvit. Harjumaal (Kose). Puud. Viedem.

Virtsik, mitm. v i r t s i k u d, 'pahade kommete, tempudega; vastane, tõrges, sõnakuulmata, viitsi-

mata, laisk' (inimesest ehk loomast): „virtsik inimene, virtsikud tembud," „virtsik hobune," kes vedada ei taha, paigal ei seisa, tagant üles raiub. Esineb Virus, Läänemaal, Põhja-Pärnumaal. Õige sagedasti näikse v i r t s i k u t vanemas kirjanduses pruugitavat: Piibli I trükis: „Taltſimatta hobbone ſaab wirtſikats" (Siraki r., 30, 8), Kreutzvaldil: „Tſebrad . . . on wägga wirtſikud ja taltſamata" (Ma-ilm ja mõnd. . ., 141), „Oh sa virtsik, vahelikku, Kahelise keelekandja" (Kalevipoeg, XIX, 651).

Viruk, om. v i r u k i, 'kibe, valus elukogemus, kurblik juhtumine, raske elusündmus, viletsus': „ta on ise ilmas virukit küll näinud." Tuntud Mihkli kihelkonnas. Puudub Viedemannil ja kirjanduses.

Vooljas 'nooljas, laksjas, pikkamisi, mitte järsult, vaid tasaselt teravaks minev': „hästi vooljas heinasaad", „voolja kerega paat", „heina kuhjad on vooljad", „see kirves on hästi vooljas", „lõika see kiil rohkem vooljamaks", „sel kirikul on hästi vooljas torn". Tarvitusel eriti Harjumaal.

Vugama, 'lootsikut, paati pärapoolt mõlaga keerutades aerutama". Tarvit. Hiiumaal.

LISAD.

Sugulaste nimed
I. Mina – meesterahvas

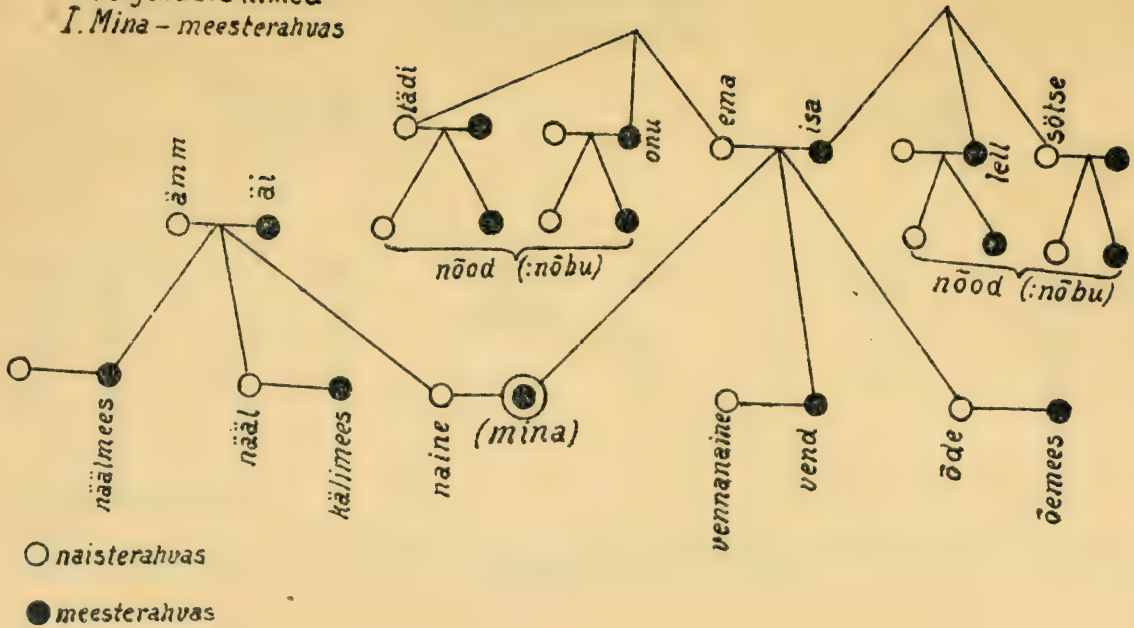

Sugulaste nimed.
II *Mina*-naisterahvas

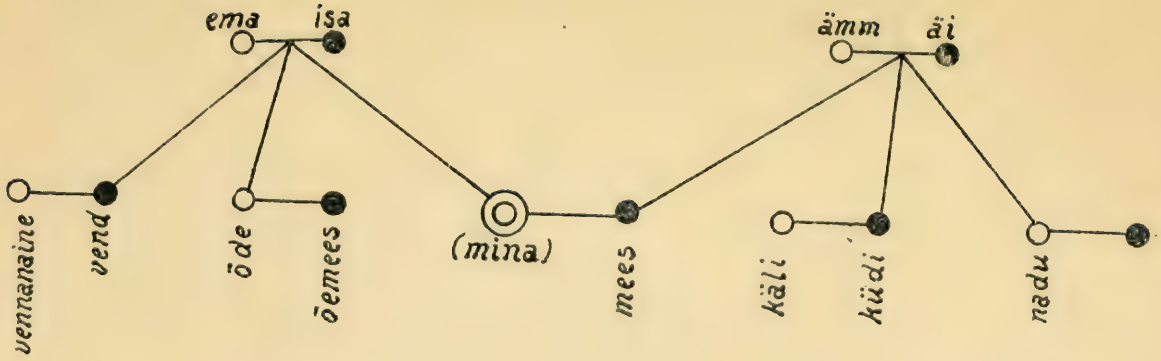

○ naisterahvas

● meesterahvas

Märkus: Isa ja ema vendade ning õdede ja nende laste nimed samad mis tabel I-ses.

II.

Ilmakaarte (taevakaarte) nimed.

Murdeti õige kirju, paiguti isegi kehv ja puudulik on meie ilmakaarte sõnastik. Kehv nimelt sisemaa kihelkondades, kus vahel ainult põhja ja lõunat, ida (ehk kommikut) ja läänt (ehk õhtut), kõige paremal juhusel ehk veel vesikaart ja loodet tuntakse. Randadel ja saartel on aga taevakaarte nimestik väga kindluseta. Ainus kindel, kõigile ühine nimetus on ehk üksnes p õ h i, kuid juba lõuna tähendab paiguti (Saaremaal) 'keskhommikut ehk kagu (SO)'; i d a tähendab vahel 'hommikut, O' (Virumaal), vahel aga 'kirret, põhja-ida, NO' (Põhja-Pärnumaa randadel, Muhus, Hiius, Saaremaal); k e s k h o m m i k on kohati 'SO' (näit.: Harjumaal, Hiius), kohati aga 'O' (Tõstamaal); e d e l tähendab mannermaal 'SW', Lääne-Saaremaal aga 'S' (lõuna); V e s i k a a r e all mõeldakse vahel 'edelat, SW' (Harjumaal), vahel 'WSW' (Harju- ja Viru randadel), vahel 'läänt ehk õhtut, W' (Põhja-Pärnumaa, Hiiu- ja Saaremaa). On selge, et seesugune segadus, kirjavus mereoskussõnades ja üleüldse kirjakeele pruugis kesta ei või. Murretes läbistikku maksvat olukorda, kirjakeele seniseid traditsioona ja otstarbekohasust silmas pidades saaksime järgmised nimetused, mis kirjakeelseks, üldmaksvaks tuleks tunnistada:

Põhi 'N'. Kirre, omast. kirde, 'NO'. Ida 'O' Kagu 'SO' (keskhommik, maakaar).

Lõuna 'S'. Edel, omast. edela, 'SW (vesikaar)., Lääs, omast lääne, 'W, (õhtu)'. Loe, om. loode, osast. loodet, 'NW'.

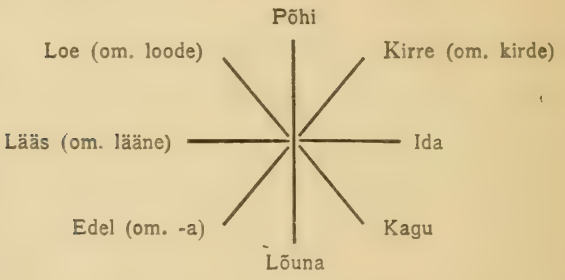

III.

Kangastelgede osade nimetused.

Kuigi meie kodumaal on suured kudumisvabrikud (Kreenholmi vabrik üks suurematest maailmas), ei ole kiutööstuse oskussõnu meil veel mitte: tehastes ja töökodades tarvitatakse ikka veel Vene ja Saksa nimetusi. Tekstiiltööstuse terminite puudust tunnevad kibedalt ka meie kommerts- ning kaubanduskoolid, tehnikum, ülikooli kaubandusosakond ja sellekohane teaduslik kirjandus. Ometigi on meil rahvakeeles küllaldaselt lina- ja viljatööstuse, lõngakimpude, kudumise ja ketramise riistade ja nende üksikute osade nimetusi. Puudus on ainult selles, et neid kasinalt tuntakse, ehk: igaüks tunneb erilisi, lahkuminevaid, ainult enda kodumurdes esinevaid nimetusi. Puudub kõigele rahvale ühine,

kirjakeelne oskussõnastik. Olgu seepärast siinkohal püütud tulevasele kiudtööstuse oskussõnastikule kohaseid aineid pakkuda. Seekord tuleksid kõne alla kangastelgede osad. Esimesele kohale, seega kirjakeelde soovitavaks, asetame need nimetused, mis kõige üleüldisemad või mis mõnel muul kaaluval põhjusel teistest sündsamad paistavad.

Kangasteljed (= kangaspuud, kangasjalad). Sagedasti tehakse ka vahet kangastelgede (kangrutel, linnast ostetud) ja kangaspuude (lihtsad küla k.-teljed) vahel.

Telgede küljed (küljepuud).

Haripuud 'külgede ülemised põiklauad'.

Pink (istepink, istelaud).

Rind-poom (rind-puu, rink-puu, rind-võllas, rinna-puu, rinde-puu, pross-võllas).

Kanga-poom (riide-pakk, kanga-pakk, riidepoom, kalevi-poom, alumine poom, karunepea, keskmine poom, underlöök-poom, köster) 'Zeugbaum'.

Lõnga-poom (lõnga-pakk, tagumine poom, taga-poom) 'Garnbaum'.

Suksed (tallalauad, jalgpuud) 'Trittbretter am Webſtuhl'.

Kinnitise-puu (kõrva-puu, link, kõrvaspuu, kanga kõrvaspuu, lasipuu, kanga kulp) 'Sperrholz am Garnbaum des Webſtuhls, läbi lõngapoomi pea käiv puu, kaigas, mille abil lõngapoomi pöörmist kinnitatakse, takistatakse või 1.-poomi järele lastakse'.

Niied (mitm. om. niite, mitm. os. niisi) 'Weberſchäfte, Heftel'.

N i i e v a r v a d, ains. n.-v a r b (niie-vaod, n.-puud, n.-vardad, n.-peerud, n.-harjapuud, n.-pealsed) 'kepid, varvad, mille vahel on niied'.

N i i e l o o k 'kõver puu, mille otsad niite alumisi varbu ühendavad ja mille keskelt n i i t e p a e l alla ripub ning otsaga suksede (tallapuude) külge seotud (tarvitatakse toimse riide kudumisel)'.

K o l g u d, nim. k o l k (lõksud ehk rihma-lõksud, niie-käpad, kanga sõõrid ehk sõõripuud, niie pöörad, kutsikad jne.) 'kaks rippuvat puu nuia, mille alumised otsad on kummagil kahe plokikesega — s õ õ r i d (ketsid, rattad) — varustatud, mille üle niisi kandvad niie-paelad jooksevad'. Tarvitatakse paarisniitega kudumisel.

K o l g a r t, mitm. k o l g a r d i d (kolgutimed, kolgutid, nikutimed, kepsud, kõlgerdised, kolgad, kutsikad, pöörad jne.) 'kaks (kummagil küljel üks) puust pulka ehk liistu (keskkohta pidi nööri otsas rippudes), mille ühes otsas on ühe sõõriga väike kolk või lihtne pöör kahe niie kandmiseks, teine ots aga kannab kolmandat niit'.

S u g a, om: soa (piird, kanga reha).

Soa p i i d (pinnad, tikud).

Soa r e i s - p u u d (raami-puud) 'pikad küljepuud, varvad), kuhu sisse piide otsad pistetud'.

Soa s õ l e d (ots-lauad) 'lühikesed otsapuud, mis reispuid ühendavad'.

(Kanga) r e h a (reikamm, reigam) 'puupulkest piidega suga, kust lõngad enne metallsuga läbi jooksevad'.

Soa lipits, om. lipitsa (soa sulane, kook, kukk, vares, piira pilbas jne.) 'väike konksuga pilbas, mille abil lõimed läbi soa tõmmatakse'.

Süstik, om. süstiku (süstpool, sitspool, otspool, süskepool, kanga-p., käsi-p.; surnukas, suhkul, sukul) 'Weberſchiffchen'.

Pool, om. pooli (kääv) 'Spuhle, Weberſpuhle'.

Kanga sõlg, om. sõle (tempel, kõvastaja, pitsid, pöörhaagid) 'pikemaks ning lühemaks kruvitav, hambuliste otstega rauast kepp, mis valmis kangast soa ees pinevil, laiali hoiab, Sperrholz'.

Tihva peerud (tiustad, tihva-lauad) 'peerud, mis läbi lõimede pistetud, et lõimi eraldi, tihvas, hoida'.

Kammelaad (soa kloovid, raam).

Sõnade juhataja.

Märkus. Kui mõiste või asi teada, selle nimetus aga Eesti keeles tundmata, tuleb viimase leidmiseks vaadata ja võrrelda järgnevas juhatuses otsitavale mõistele või asjale mõtteliselt läheda või kuidagi ühenduses oleva mõiste või asja nimetuse kõrval olevaid sõnu. Näituseks: 1. tahetakse leida nimetust lahtise avause kohta mere jääs, vaadatagu sõnade m e r e a s j a n d u s, a v a n d u s ehk j ä ä all olevaid sõnu; leitakse **lahvandus, soider,** 2. tahetakse leida sõna, mis tähendaks *igavale* vastandlist omadust, vaadatagu sõnade i g a v u s, l õ b u s ehk s e l t s i l i k kõrval: **õdus,** 3. tahetakse leida nimetust õhuda leivapala kohta, vaadatagu sõna l e i b ehk p a l a all, leitakse **kiistal** jne. — Paljuid sõnu on võimalik ka vastava võerakeelse sõna abil leida. — Iga kord, kohast nimetust valides, tuleb sõnastikus esinev, sõna tähendust selgitav artikel tähelepanelikult läbi lugeda.

A

Aas (haagil) — vaata: vastas

aas (rohtmaa) — sola, solastik

aastarõngad — süüe

able — söömlik

Achtung haben vor jm. — kogema
aed — päis
aeg — taane, taoti teista, ülde, varre, varu
aeglaselt — undamisi
aerutama — vugama
agar — nugris, udris
alati — ülde
alp — ebel, eblakas
alus — madel
ang — räsa
appendices pilorici — küüsik
armastus — kalk, kalkima
arhitektuur — kolju, kuredik, mõhk, naast
ase — vaal
attentif — tähelik
avalikult — suisa
ava(nd)us — lahvandus, soider, valvas

Ä

äge — ennatama, ennatu
ägedalt — rümes
ähvardama — taotama
äpardama — õigerdama
ärevil — iiral

B

baden ſich — kümblema
baigner, se — kümblema
Beleibtheit — kamu

C

caduc — igerik
cannelure — rihv
cartillago — kõhre
cendre légère — liimakad
cernes — süüe
chétif — igerik
confus, devenir c. — ennatama
couler — pihkama
courtiser — kalkima

D

deconcerter, se — ennatama
découler — pihkama
delikaat — õrk
delikatess — õrk
dentelures — tipe
denticules — tipe
direction — koos

E

edev — pila
egoistlik — tüür
ehitus — lobudik
eine — särve
embonpoint — kamu
energiline — kahmakas
enne — varre
esi — ose
étourdi — ehakas

F

familiariser, se — leebuma
faſſungslos werden — ennatama
festons — tipe
fibres musculaires — süüe
Flecken — laik
fragment — ose
füüsika — kohr

G

galant — kalk, kalkima
gelingen — mõnustama
gorge — rihv
grands-parents — aluvanemad
Großältern — aluvanemad

H

haak — vastas
haav — vaal
hakatus — päis
halg — leep, särme
harjuma — leebuma
harv — kore, koredalt
hädavaevalt — tũrbeldi
Hebel — jung
hein — elevil, tarn
heinamaa — sõerd
heinasaad, -kuhi — vooljas
Herzblatt — kuule
hiljuti — teista
hobune — lauge
Hohlkehle — rihv
Holzkehle — rihv
hooletuses — unarul
hoolimata — jõhker, jõnk, suisa
hoone — kuredik, lobudik
horisontaalne — rõht
хрящъ — kõhre
hukka saatma — mestama
hunik — kangur

I

igavuse vastand — õdus
ihnus — tüür
ikaldama — õigerdama
ikka — ülde
ilm — lauge, saoma, sõõnama
ilma jääma — mestama
ilmuma — kulgema
ilmutama — eerdama, ennatama
intelligents — aduma, ehakas, ennatlik
irréflèchi — ehakas
iste — kori
isuäratav — õrk

J

jagu — ose
jalg — ummisjalu

jää — kasi, kohr, kostuma, lahvandus, soider, valvas
jäänused — ründed, vinud
jäme — jõhker
jämedus — mõhk
jätkuma — piisama
jätkuv — tõhtus
jooksma (veest)—pihkama
joon — meere, pūgal
jõgi (oja) — koris, puhn, sõus, tirts, valvas
jõudma — kulgema
julge — julusi
juuksed — lõhevil, lõiguline, paatuma, sakk, tihke
juurvili — rahke

K

kade — tüür
kajama — lajatama
kala — küüsik
kalastus — põtk
kallas — pank, sonn
kaotama — mestama
kapsas — kuule
kare — tihke
kark — räsa
karm — tihke
kartma — kogema
karvad — paatuma
karvapealt — maide(ldi)
katki — hatul, puhki
katsuma — särvama
katus — lauge
kaudselt — undamisi
kähar — lõiguline
känd — sakart
kärestik — tirts
kärmas — udris
keemia — kohr
keeruline — tüsilik
keha — ehtmed, kenus, kõhre
kehakinnitus — särve
kell — maisel
kelm — peiar
kerglane — ebel, eblakas, ehakas, kääl
kiil — vooljas
kiirelt — rümes
kindel — labus
kindluseta — kopar
kinnas — küübes, rannetad
kinni — änges
kirju — nastlik
kirves — vooljas
kitsendama — ahendama
kitsi — tüür
kiud — pine
kiuste — vihuti
kivi — kangur, labus
klaas — tihke

клад̀ъ — kõnd
klamber — riisk
kobar — sakk
kodune — õdus
kogemus — viruk
kohanema — labus, leebuma
kohe — korralt
kohevil — porsuma
kohmakas — lobudik
kohutav — kurnatu
koketeerimine — eblakas
kokku sündima — sugima
kole — jube, kurnatu
kompaktne — tihke
komplitseeritud — tüsilik
konn — kulles
koorem — kopar, labus
kooruke — kohr
koos (kogu) — küübes, liidus
korda minema — sugima
kord korralt — sugima
korgitõmbaja — korgits
korraga — ummisjalu
korts — pügal
kõhn — õõnuke
kõrk — tohe
kõrkjad — puhn
kõrval — lappes
kõva — paatuma, pahtuma, rahke
kõvenema — paatuma
kuivama — pahtuma
kukkuma — kopar
kulunud — hatul
kumerus — kolju, meere, mõhk, õnar, põnts
kuri — jõhker, jõnk
kurjalt — vihuti
kurss — koos
kuschett — oeti

L

labidas — räsa
laduma — labus(alt)
laev — tohk
lagendik — kõrik, sola, solastik
lahti — lõhevil
lahvandus — soider
laiguline — nastlik
laine — lauge, ungam
laisalt — undamisi
laisk — viltsima, virtsik
languettes — tipe
lapiline — nastlik
latt — põrk, soik
laud — leep
lausa — suisa
leem — sirajas
lehm — ehtima
leht — kuule

leib — kiistal, piikuma, tihke

levier — jung

libamisi — liusk, liuska, lauge

liha — süüe

lihavus — kamu

liige — rüss

lima — sima

lobiseja — suulas

Loberaſche — liimakad

logelema — viltsima

lohakil — unaru!

loiult — undamisi

loodus — katk, kohr, koris, kostuma, soovik, süüe, tarn

loodusteadus — kolju, mõhk, naast

lootsik — vugama

loputama — kümblema

lõbus — õdus

lõhe — mõru

lõige — keep, laba, õnar, õnnal, pügal, tärges, uure

lõks — põrk

lõng — lauge

lõpetama — päitama

lõpp — päis

lõuna-ida — kagu

lumi — kohr, kostuma, rahke

luu — kõhre

M

maa — kostuma, oistuma, paatuma, soop, soovik, tihke

maadeteadus — pank, sõus

madalik — lodu, rahu, soop

magama — viirastama

magamisase — oetid

mahe — lauge

maitse — liisuma, õrk, piikuma

maitsema — särvama

maiuslik — õrk

maltsakallas — pank

mammon — kõnd

mantsetid — rannetad

marque — laik

mast — peel

mäda — näbrastama

mägi — lauge, liusk

mänd — hong

märg — lige

meelitama — peibutama

mereasjandus — kehvel, koos, kopar, lahvandus, laider, lauter, lee, lõit, peel, põtk, puhn, rahu, soider, tippama, ungam

merekallas — pank, sonn
mets — kõrik
moulure creuse — rihv
mõjukas — tõhtus
mõnikord — taoti
mõnus — labus, õdus
muld (maa) — kostuma, oistuma, paatuma, tihke
mustus — sima

N

naerma — pilama
naeruväärt — pila
naguère — teista
naljahammas — peiar
направление — koos
narrima — pilama
nägu — kahkjas, koller
niiskus — kasi
NO — kirre
nooljas — vooljas
nõrk — igerik, kopar, õõnuke
nõu — meere, mõhk, uure
nõutama — ankima
nuga — kolju

O

oja — koris
oras — kuule
ots — kaha, päis
otse — suisa

Õ

õnneks minema — sugima
õnnestama — mõnustama, sugima
õõnsus — õnnal, rihv
õudne — jube, kurnatu

Ö

öös — vastas

P

paat — kopar, laider, pihkama, põnts, riisk, tohk, vooljas, vugama
paistma — tippama
paisuma — porsuma
pakitsema — kirvendama
pakk — leep
pala — kiistal
palk (palgid) — laba, leep, õnnal, rihv
parajasti — maide(ldi), marjalt
pähkel — kihn, sakk
pära — liuk, sima
pea — päitama
peenike — õõnuke, piuk
pehme — kostuma, lauge, porsuma
peroon — madel
perpendikel — maisel
pesema — kümblema
пятно — laik
pidur — pärss

piim — ehtima, pahtuma, sõõn

piip — kaha, piuk

piisav — tõhtus

piits — piuk

pilduma — taotama

pilliroog — puhn

pilv — meere, sõõn, sõõnama

pilvitama — saoma

pind — leep, pine

pisarad — kalkvel

platvorm — madel

plekk — laik, naast

portion — ose

põhja-ida — kirre

põhjuseta — suisa

põigiti — räsa

põld — kasi, õigerdama, paatuma

põline — iidne

põlv — õnnal

pöial — rüss

pragu — mõru

précipité — ehakas

pulk — räsa

pundar — sakk

puri — peel, pile

puu — peel, pile, põrk, sakart, särme, süüe

puu omadused — halgas, keerd, kisklik, kore, lülikas, näsu, salmiline, tihke

puutöö (puusseppa töö) — laba, leep, lõip, õnar, õnnal, rihv, riisk, vaal

puutükk — leep, lõip

püsti — kenus

püüdma — taotama

R

raba — kätik, valvas

raha — kõnd

rammu — kamu

rammus — tõhtus

rand — lauge

raske — tüsilik

растеряться — ennatama

rasv — vinud

ration — ose

räsus — puseriti

récemment — teista

redel — peel

respecter — kogema

reussir — mõnustama

Richtung — koos

ridastikku — riburada

rind — änges, pahtuma

[riskeerima — mestama]

risti-rästi — puseriti

ritv — pile

rohi — tarn

rohtmaa — lodu, sola

rond; rondelle — kiistal

rouelle — kiistal
rüüpama — särvama
рычагъ — jung

S

saan — kolju, kopar, kori
sadam — lauter
sadu — saoma
sadul — kolju
sakid — tipe
salk — sakk
sarikas — soik
sarv — pügal
säng — oetid
Schatz — kõnd
Scheibe, Schnitt } — kiistal
seadma — lükkima, poetama
seeme — kihn
segamini — puseriti, seiti
segane — ämune, ämus
segaselt — undamisi
seljatagune — kori
seltsilik — õdus
side — pine
sigi(ne)ma — sugima
sigisbée — kalk
siht — koos
sihtima — taotama
silm — kalkvel
silmitsema — sirvima
SO — kagu
sobilik — labus
sobima — sugima
sohva — oetid
soo — katk, sonn, soop, soovik
soon — õnar, õnnal, uure
soov — himuti, iiral, nägal
sõnakuulmata — kääl, virtsik
sõrm — rüss
sõudma — vugama
söök — särve
söölas — söömlik
sööma — listima, nägal
Sprachrohr — lõit
sugulus — aluvanemad, käli, kälimees, küdi, langud, lell, nadu, nääl, näälmees, nõbu, onu, sõtse, tädi. Vrd. Lisad!
sukk — küübes
sulama — kostuma, oistuma.
suupiste — särve
sünnis — labus
süsi — liimakad
süüdistama — verdama

T

tache — laik
taevas — pugaldama, sõõn

tagid — tipe
taim — kants, kihn
tainas — sima
tarduma — pahtuma
tasane — lauge
tasaselt — vooljas
täbar — tüsilik
tähelepanelik — tähelik
tähniline — nastlik
täkes — vaal
täna — taane
teatama — eerdama, ennatama
tegema — ankima, askeldama.
tegev — kahmakas, nugris, udris
tegevus — teht
tegevuseta — jõude
tehnika — jung, kaha, kolju, lööbid, mõhk, naast räsa, särme, soik
telefon — lõit
tembutaja — peiar
tera — tihke
tihe — liidus, tihke,
tihedalt — rümes
tinges — tüür
titsid — soik
toetus — turb
toimed — süüe
toimetama — askeldama
tool — kori
toores — jõhker, rahke
tormama — rümes
tormas — pärss
torn — vooljas
torupill — piuk
tõrges — virtsik
töö — teht
töökas — nugris, udris
,tööta — jõude
tranche — kiistal
trésor — kõnd
trotsivalt — vihuti
tubli — tõhtus
tugev — iidne, tõhtus
tugi — kori, soik, turb
tukkuma — viirastama
tulema — kulgema
tunnistama — sirvima
turvas — labus(alt)
tükk — lõip
tülpima — piikuma

U

udi — pile
udune — ämune, ämus
uhke — kenus, tohe
uimaselt — undamisi
uinuma — viirastama
ujuma — rogama
umbes — änges
umblaine — ungam
umbselt — undamisi
unbefonnen — ehakas

uni — ehtima, elevil
uniselt — undamisi
unustuses — unarul
usin — udris
uudishimulik — uudistama

Ü

übereilt — ehakas
ühtelugu — ülde
üleanetu — kääl
üleni — ülde
ülestikku — küübes

V

vaatlema — sirvima, uudistama
vaba — jõude
vaevalt — türbeldi
vahete vahel — taoti
vallatu — kääl, peiar
valts — uure
valu — virvendama
vanker — kori
vanuma — paatuma
varandus — kõnd
varb — põrk
varemalt — taane, varre
varjatult — undamisi
vars — kants
vastane — virtsik
vägi — kamu
vähendama — ahendama
väike — igerik
väin — lee
värav — põrk
värvid — haabjas, kahkjas
vedel — sirajas
vedelema — viltsima
veer — meere
vene — riisk
veri — pahtuma
verlieren — mestama
verſchalen — liisuma
verſcherzen — mestama
vesi — tihke
vesine — sirajas
vett läbi laskma — pihkama
vigurimees — peiar
vihm — saoma
viir — meere
viivitama — aeglema, viltsima
vikati — räsa
vilets — igerik, õõnuke
viletsus — viruk
villad — paatuma
viltu — puseriti, tiide, vilamisi
viskama — taotama
внимательность — tähelik
vorp — pügal
võerasema — emak
võerasisa — isak
võeraspoeg — pojand
võerastütar — tütrend
võerduma — ehtima
võrgutama — peibutama
võrukael — peiar

Z

Zacken, Zickzack } — tipe